

PÖRSÉK

106

**SFeraKon
2009.**

Štovani štioče,
Dočekali smo i ovogodišnji SFeraKon! Nakon neobično uspjelog i velikog Istrakona, ne strepim da zagrebačka konvencija ne će uspjeti. U zraku je neka dobra vibra. A i inače je SFera živahna. Primjerice, vrte se *vintage* SF filmovi s uvodnim predavanjima Aleksandra Žiljaka.

S druge strane, žalosti me što se u ovom broju prisjećamo čak tri pokojnika: Ranka Munitića koji je svojim teorijskim radom, ali i praksom, u velikoj mjeri zadužio bivši zajednički hrvatsko-srpski prostor, kao i dvojice

istinskih velikana: J. G. Ballarda te Phillipa Joséa Farmera.

Sadržaj ovog broja razmjerno je sažet; u osnovi, jedna priča i jedna jedan esej. Ali su i pripovijest Eda Barola i Žiljakov specijalni KVČR nešto što se ne propušta. A ima i kviz, pa haiku...

A sad, na čitanje!

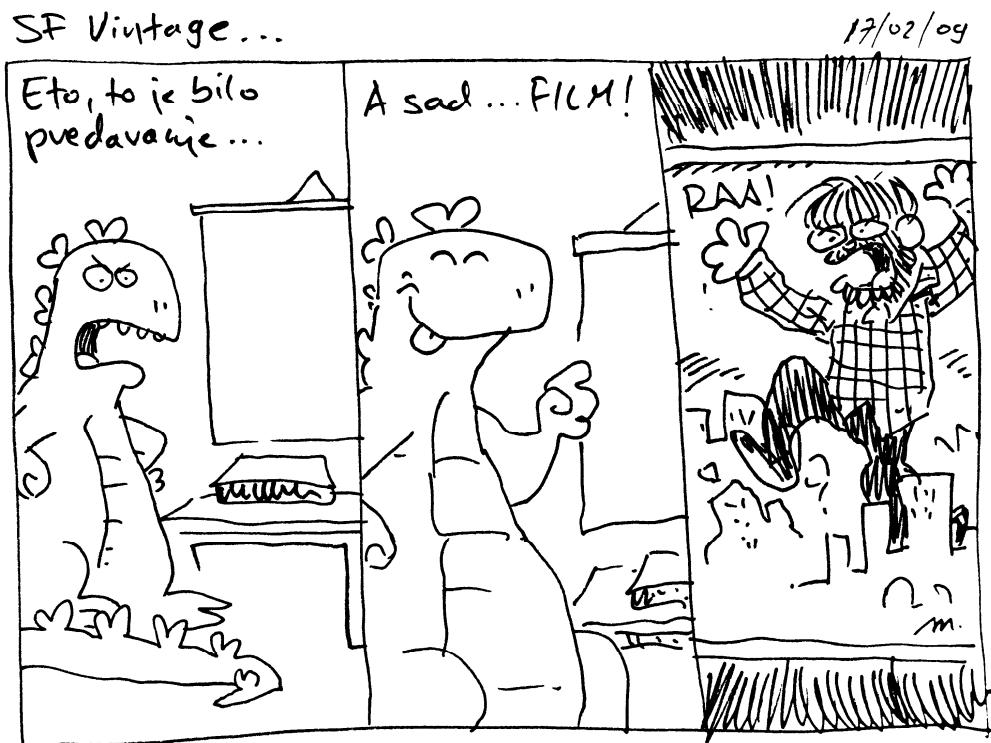
U Zagrebu, 22. travnja 2009.

"Parsek" na webu:

<http://parsek.sfera.hr/>

<http://parsek.blog.hr/>

B.Švel

Nagrade SFERA za 2008. godinu:

*** najbolja minijatura:**

Ed Barol, *Zadnja vožnja* ("Dobar ulov", Pučko otvoreno učilište, Pazin, 2008.)

*** najbolja priča:**

Dario Rukavina, *Nek' se ne zna traga, Ljeljo!* ("Zlatni zmajev svitak", SFera & Mentor, 2008., Zagreb)

*** najbolja novela:**

Zoran Krušvar, *Tako biti mora* (Ubiq 3, Mentor, 2008. , Zagreb)

*** najbolji roman:**

Tamoya Sanshal, *Dobitnik* (Slovo, 2008., Zagreb)

*** najbolji roman za djecu:**

Igor Lepčin, *Vražje oko* (Knjiga u centru, 2008., Zagreb)

*** najbolja ilustracija u boji:**

Biljana Mateljan, ilustracija naslovnice zbirke "Zlatni zmajev svitak" (SFera & Mentor, 2008. , Zagreb)

*** najbolja crno-bijela ilustracija:**

Frano Petruša, ilustracije u knjizi "Zvijeri plišane" Zorana Krušvara (Knjiga u centru, 2008. , Zagreb)

*** najbolji esej o žanru:**

Nikica Gilić, "Filmska fantastika i SF u kontekstu teorije žanra" (Ubiq 2, Mentor, 2008., Zagreb)

*** životno djelo:**

Darko Suvin

*** Protosfera:**

Valentina Mišković, *Izgubljeni bijeli brat* (Eridan 6, Treći zmaj, 2008., Rijeka)

ČESTITAMO!

Kad se već učinilo da Dalmacija ipak nije plodno tlo za SF, počeli su se pojavljivati autori koji to zorno opovrgavaju. Jedan od svakako značajnijih pri tome je i Ed.

Ed Barol

60 DANA

Svaki čovjek zaslužuje dobru posljednju večeru, smatrao je Jared. Čak i ako samo postoji mogućnost da ona to bude. Nekakvu drugu razinu postojanja ne bi valjalo započeti sa žaljenjem za nečim što se moglo napraviti.

Mlada vitka djevojka ušla je u restoran dok je jeo, otresajući kišobran prije nego ga je gurnula u metalnu posudu kraj vrata, osvrćući se zabrinuto u potrazi za njim. Ugleda njegovu krupnu pojavu za jednim stolom dolje desno, nagnutog nad tanjur, kako žvače odrezak. Njegova glava s razbarušenom crnom kosom, protkanom rijetkim srebrnim vlasima, podigne se prema njoj i on joj pokloni najširi osmjeh koji je mogao dati sa punim ustima. Djevojka skine kišnu kabanicu i pruži je konobaru, koji je krenuo s osmjehom prema njoj, te se

graciozno uvuče u tamnu tapeciranu klupu nasuprot Jaredu.

- Vidim, braco, da si počeo bez mene. Zar si opet zaboravio jesti nekoliko dana?

Jared podigne pogled svojih zelenih očiju prema njoj osmješujući se ponovno punim ustima

- Ne brini, ovo je prvi obrok, namjeravam pojesti bar još dva i sve ih zaliti dobrim vinom.

- Što, dobio si napokon unaprjeđenje ili ti je netko podvalio da cure vole muškarce s okruglim trbusima.? - Pogledala je uokolo po restoranu u kojem je bila prvi put. Zgodan, miran, uređen u stilu Art Decoa, ali previše osvijetljen za njen ukus. Malo više intime ne bi mu škodilo. Hrana je zato djelovala veoma privlačno.

- Što je bilo, zašto si insistirao da se nađemo baš večeras, dva sata

sam provela u taksiju, s vozačem koji je cijelo vrijeme pričao na jeziku za koji je mislio valjda da je engleski - ona zahvali konobaru koji je hitro položio jelovnik pred nju i natoči sebi vina u jednu čašu. Podigne čašu proučavajući vino, udahne aromu i otpije prvi gutaj, zadržavši ga u ustima, pa ga zatim proguta. Boca je ostala otvorena na stolu, omogućavajući vinu da diše.

- Čuj, Jen, zvao sam te zato što... - Jared proguta zalogaj uzimajući čašu sa stola - izabrali su me za eksperiment o kojem sam ti pričao. Sutra odlazim.

- Sranje, znaš nadala sam se da mog malog brata neće dopasti ta čast.

- Hej, to je jedinstvena prilika! - odvrati on nepomućenog veselja.

- Zašto baš ti, zašto uopće šaljete ljudsko biće, pošljite robota ili majmuna ili pismo.

- Slušaj, objašnjavao sam ti sve to - uhvati je za ruku nježno je stisнуvši. - Između svih nas dobrovoljaca na projektu, koji smo dovoljno obrazovani, mlađi i zdravi, ja sam za dlaku pobijedio Lankenaua, ali samo zato što on ima ženu i dijete. A šaljemo čovjeka jer imamo samo ovu priliku. Projekt guta enormne svote novca kojeg moramo uskoro opravdati, a količina energije koja

nam je potrebna za jedan pokušaj je upravo nevjerojatna. Istina je da nas vlada financira zajedno s desetcima drugih projekta, iako ne očekuju gotovo ništa od toga, samo za svaki slučaj, ali to neće još dugo potrajati. Ovo je jedna od rijetkih stvari za koju možemo reći da smo ispred Cerna. Iako s ovim ne smijemo izlaziti u javnost, to sam ti već rekao.

Gledala ga je krupnih očiju i tužnih usta - Kad se vraćaš?

- Efekt traje gotovo dva mjeseca, 60 dana - Jared uzdahne naslanjajući se laktima na stol. - Nakon toga nastupa povratni impuls. Bolje nismo mogli kalibrirati, a da dobijemo dovoljno velik prolaz.

- Zašto uopće netko od vas mora ići? Ta vojska vas djelomično financira. Zašto ne pošalju svog čovjeka? Što ćeš zagusti li, ti jednostavno nisi tip za opasne situacije.

- Ma kakav vojnik! - odmahne on posprdno rukom. - Treba nam netko tko zna sve o ovome. Netko tko će moći izvijestiti detaljno o svemu. A ako postane opasno, snaći će se.

- Baš - nasmiješi se Jen. - Nisi se niti potukao od trećeg razreda, otkada ti je Bobby Gattuso slomio nos. Štreberu jedan.

- Zato si se ti tukla još u srednjoj. Razbijačice.

- Mamina mazo.

Nasmijao se glasno otvorenih usta, nakon što mu je kratko isplazila jezik, zagrcnuvši se naposljetku hranom.

- Bojiš li se? - upita ga nakon što je prestao kašljati, sad tihim glasom, ponovno ozbiljna.

- Ne - odvrati Jared otpivši još jedan veliki gutaj vina. - Zapravo se najviše bojam da se ništa neće dogoditi. Pokrenut ćemo postupak, uređaji će bljesnuti, okrenut ću se i još uvijek biti u istoj prostoriji. Kolege će reći da nismo uspjeli, ali ja nikad neću biti siguran. Hodat ću svijetom tražeći različitosti. Stvari koje bi trebale biti ovdje a nisu, i one koje postoje, a ne bi trebale. Možda samo sitnice, malenkosti, koje inače ne bih primijetio. Ili će si moj mozak utvarati da su one prisutne. Stalno se pitajući i nikada neću biti siguran jesmo li uspjeli ili nismo. To ti je moja najgora mora.

* * *

Jared uđe u prostoriju s čvorom u želucu i drhtavih ruku, hodajući polako, praćen povicima svojih kolega i rukujući se gotovo sa svima. Čak i

Lankenau mu se kiselo osmjejnuo i zaželio sreću iako mu je u očima mogao pročitati da mu želi neuspjeh, po mogućnosti da ispari u dim, kako bi on možda kao sljedeći dobio priliku da uđe u povijest. U prostoriji je vladala atmosfera uzavrelog komešanja, opipljivog oduševljenja, zebnje i napetosti. Pomiješana sa sitnom dozom zavisti koja se mogla namirisati u pozadini. Nisu tu bili samo svi sudionici njihovog projekta. Svi važni likovi Brookhavenskog laboratorija su se danas skupili ovdje. Mark Bellows, voditelj njihovog projekta, stisne mu ruku svojom, još uvijek snažnom iako prekrivenom staračkim pjegama, i uz osmjeh mu ponovi ono što je već čuo bezbroj puta

- Da sam samo malo mlađi, k vragu, da sam samo malo mlađi. Sretno Holt, pokaži svima kako se to radi.

Peter Orsan, najveći brbljavac među fizičarima, protrese mu ruku lupkajući ga drugom po ramenu: - Sretno Jar-Jar i neka sila bude s tobom.

I odvede me na neko mjesto gdje neću svaki dan slušati tvoje glupe viceve, pomisli Jared.

Krene kroz čelična vrata, u metar debelom zidu, u veliku kružnu prostoriju u kojoj su se ultrabrza

rotirajuća zrcala već počela okretati uz tihu brujanje, očekujući udar niza lasera velike snage, koja će ispletenu mrežu energije sažeti u jednom kratkom trenutku, omogućujući precizni zahvat u prostorvremensku pjenu, djelujući kao napuhivač unutar sićušnog mjeđura kvark-gluonske plazme na virtualnu crvotočinu, stabilizirajući je u ovom prostorvremenu i šireći je preko njega. To će mu dati priliku da u Planckovom vremenu klizne kroz stvorenu kvantu crvotočinu u jednu od Everettovih dimenzija, stvarajući petlju koja će ga za 60 dana izbaciti na njenom drugom kraju, istom ovom mjestu.

To je to, pomisli, stojeći kao ukopan na točno označenom mjestu unutar zaštićenog polja, nikakav korak za čovjeka, a za čovječanstvo čemo još vidjeti.

* * *

Linda je listala časopis jednom rukom, gledajući dvojicu mladića koji su se lagano šetkali trgovinom, gurkajući se i smijući, dok je drugom umorno masirala desnu nogu koja joj se ukočila od držanja iznad prekidača tihog alarma. Oči su je već boljele od praćenja te dvojice u konveksnim

ogledalima razmještenima po trgovini. Proklinjala je večernju smjenu i neudobnu stolicu u koju njezina stražnjica jedva da je mogla stati.

Na drugom kraju trgovine sredovječni muškarac je izvadio pivo iz hladnjaka i krenuo kroz uski prolaz između polica prema blagajni. Linda ga je poznavala kao stalnu mušteriju. Gotovo svake večeri odlazio je kući s paketom piva što se dobro vidjelo na njegovom pozamašnom trbuhi. Dva mladića u vrećastoj odjeći i vunenim kapama napokon su gurnuli svaki po vreću čipsa ispod širokih jakni i krenuli smijući se prema izlazu. Linda je odahnula, neka ih vrag nosi zajedno s robom vrijednosti dva dolara. Ovaj posao postaje nemoguć. Zbilja im trebaju naoružani čuvari koji su postajali popularni u mnogim trgovinama tijekom noćne smjene. Naplatila je pivo i pogledala prema vratima kroz koja je ušla žena u tridesetim godinama, vitka i elegantna, skupog i njegovanog izgleda, kakve nije često viđala u ovoj trgovini, ni u ovom dijelu Baltimorea.

Žena je kopala po ručnoj torbici, hodajući prema pultu. Mušterija s pivom se, izlazeći iz trgovine i gledajući unatrag prema ženi, skoro sudario na vratima sa krupnim visokim muškarcem, u dugoj

crnoj kožnoj jakni, koji je došao za ženom do pulta i nasmiješio se Lindi.

- Hej, djevojko, daj dohvati jednu bocu *Jim Beama*, hoćeš li?

Imao je razbarušenu crnu kosu sa ponekom sijedom vlasti i trodnevnu bradu, ali Lindi je bio privlačan. Općinile su je njegove zelene oči, i ona mu podari osmijeh mnogo blistaviji od onoga što je išao u rok službe. Okrene se te uzme bocu s police iza sebe dok je elegantna žena još uvijek kopala po svojoj torbici ne obraćajući pažnju na njih.

Stavila je bocu na pult od umjetnog sivog granita a muškarac je, još uvijek se smiješeći, uvukao ruku ispod jakne i izvukao pištolj. Linda je ostala otvorenih usta i ukočena dok je žena podigla pogled, tiho vrissnula i ispustila torbicu na pod.

Muškarac je napravio korak prema njoj, ispružio ruku, zgrabio je za kosu i gurnuo na pult. Linda je otvorila kasu i počela vaditi novac iz nje i slagati ga ispred muškarca, dok je istodobno desnom nogom brzo pritiskala tihu alarm.

- Uzmite, nema mnogo, uzmite, uzmite i idite!

Još uvijek se smiješeći, muškarac je držao pištolj, ciljajući u Lindu.

- Nisam zbog toga došao. U nekoj drugoj prilici ne bih odbio, ali tamo kuda večeras idem ne mogu ga ponijeti.

- Mo... molim?

- Pa, pa!

Metak je pogodio Lindu u sredinu čela odbacivši je na policu s pićima iza nje. Vrisak žene se izgubio u tresku razbijenog stakla. Linda je skliznula raširenih ruku na pod dok su boce još uvijek padale oko nje. Žena se pokušala okrenuti i potrčati ali muškarac je ponovno uhvati za dugu tamnoplavu kosu skupljenu na glavi, povuče je i udari njenom glavom o pult izazvavši još jedan vrisak.

- Umukni, imat ćeš priliku vrištati, ja i ti ćemo se zabavljati sljedećih nekoliko sati. Neka ti ovo što se dogodilo debeljuci bude upozorenje!

- Nemojte molim vas, imam novca! - procvili suznim glasom žena, tresući se od straha.

- Ne zanima me novac, nije mi potreban, od tebe želim nešto drugo - prošaputa joj na uho crnokosi muškarac. - Pružit ćeš mi nekoliko sati užitka prije nego što odem odavde zauvijek, a ako budeš zbilja, zbilja dobra, možda i preživiš.

Pritiskao je odostraga, držeći joj lijevom rukom glavu pritisnutu na

pult dok je desnom u kojoj je držao pištolj prelazio gore dolje po njenom bedru zadižući joj suknu.

- Sad ćeš krenuti sa mnom i biti poslušna, ili će ti odmah ispaliti metak u glavu - progovori hrapavim glasom ugrizavši je za uho.

Melodični zvuk koji se oglasio prethodio je za trenutak otvaranju dvostrukih vrata koja su kliznula u stranu. Unutra su uskočila dvojica policajaca u tamnoplavim uniformama, s izvučenim oružjem, razdvojivši se svaki na svoju stranu. Crnokosi muškarac okrene se prema njima povukavši ženu koja je vrištala ispred sebe i podižući svoj pištolj.

Pucnjevi su zaglušujuće odjeknuli u zatvorenom prostoru, staklo se rasprskavalo, dok je hrana sa polica letjela zrakom. Dva metka koja je ispalio muškarac su pogodila desnog policajca visoko u grudi i vrat odbacivši ga na zid, dok su dva policajčeva metka pogodila ženu, prekinuvši njezin vrisak, i zarotirala je tako da su još tri metka pogodila muškarca u prsa rušeći ga na policu, bacajući ga na pod, zajedno s kutijama i limenkama namirnica.

* * *

Rotirke bijelih policijskih vozila, s plavom poprečnom trakom, odražavale su se u izlogu prodavaonice. Crni Lincoln Navigator zaustavi se pokraj opasanog perimetra i iz njega izađu dva muškarca u tamnim kaputima. Provukli su se ispod trake pogledavši trgovinu u čijem su izlogu dominirali žuti plakati, s upadljivim crvenim slovima koja su napadno oglašavala sniženja, uklapajući se u kolorit bljeskanja i užurbanosti.

Dva muškarca prođu pored znatiželjnika koji su se još zadržavali na mjestu zločina i priđu skupini od petorice službenika koji su okruživali tijelo na nosiljci. Većina novinara i televizijskih ekipa su već bile otišle.

- Paul Keating, specijalni agent, FBI! - stariji muškarac trgne zglobom, uvježbanim, glatkim pokretom, pokazujući iskaznicu - Ovo je moj kolega, Fred Garson.

Krupni, plavokosi, proćelavi detektiv u izlizanom sakou od samta, ispod kojeg je nosio debeli pulover, ispruži ruku.

- Drago mi je, Phil Ruskin, ja sam vas pozvao.

- To je on? - upita mlađi agent.

- Po svemu sudeći da, opis se podudara, a oružje , SIG Sauer, devet milimetara, isto je kao i ono korišteno

prije dva dana prilikom trostrukog ubojstva gore u Allentownu. Oklade su tri naprama jedan da će balističari to potvrditi.

Stariji agent guste sijede kose s kratkom vojničkom frizurom, čučne pokraj mrtvaca brišući skutima kaputa masni asfalt. Čelo na uskom licu dugačkog nosa naboralo mu se dok je piljio u crnokosog muškarca u kožnoj jakni koji je mrtav ležao na nosiljci.

- Pasji sin, lovimo ga gotovo dva mjeseca kroz tri države. Jedan od najgorih serijskih ubojica koji su se pojavili u posljednje vrijeme. Imate li što o njegovom identitetu?

Detektiv izvadi iz torbe pokraj svojih nogu prozirnu plastičnu kesu sa smeđim kožnatim novčanikom i podigne je uvis.

- Unutra smo našli vozačku dozvolu izdanu u Readingu na ime Jared Holt. Provjerili smo, ime i lice odgovaraju. Prijavljen je prije godinu dana kao nestala osoba, oženjen, otac dvoje djece, mehaničar u Fordovom servisu, bez dosjea, nikad kažnjavan.

Paul Keating polako ustane otresajući rukama prašinu s ruba kaputa.

- U tom slučaju provjerite sve slučajeve unazad godinu dana koji bi mogli odgovarati njegovom načinu rada. Nije me briga zbog čega je

poludio i počeo ubijati, važno je da ste sredili gada.

Detektiv mahne dvojici tehničara koji su čekali s crnom gumenom vrećom i vrati u torbu prozirnu vrećicu za dokaze.

- Večeras je poginulo troje. Jedan naš momak, prodavačica i žena koja se zatekla u trgovini. Naše vozilo je bilo samo ulicu dalje kad se oglasio alarm.

- Žao mi je zbog vašeg čovjeka - reče Keating - ali sada je bar sve gotovo.

Iza njih tehničari su ugurali nosiljku s crnom vrećom u kombi mrtvozornika i zalupili vratima.

* * *

Jared se osvijestio s osjećajem gušenja i pritiska. Bilo je mračno i smrđljivo i nije mogao pomicati udove. Prisilio se da polako diše, potiskujući rastuću paniku, i iznad svog čela ugleda mali tračak svjetla. Polako je pomicao desnu ruku prema gore, gurnuo prste u otvor i proširio ga. Povuče zatvarač crne vreće prema svojim nogama i polako i bolno se uspravi u sjedeći položaj. Prodoran vonj mrtvačnice zamijenio je miris crne gume u njegovim nosnicama. Slabo fluorescentno svjetlo iz dvije

kockaste lampe na stropu osvjetljavalo je prostoriju. Još tri od pet stolova od uglačanog kroma bila su zauzeta crnim vrećama, a iza njih se nalazio zid s hladnjačama za mrtvace. Protrne od pomisli da se mogao probuditi u jednoj od njih. Pogleda niz svoja prsa i oprezno popipa rupe na flanelskoj košulji, okružene skorenom krvlju, pa protrlja rukom svoje lice.

Sranje, pomisli, samo mi je to još trebalo. Budenje na zadnjoj postaji. Podigao se sa hladnog stola na noge i otvorio preostale tri vreće. Mlada debela djevojka sa zaprepaštenim izrazom lica i rupom od metka na čelu, lijepa žena duge tamnoplave kose i mladi policajac u tamnoplavoj uniformi. Pogleda žuta slova na amblemu. Baltimore.

Ostaje samo jedno rješenje, pomislio je, ja sam ili još jedna žrtva, ili ubojica. S mojom srećom sigurno ovo drugo; u svakom slučaju ovih sljedećih 60 dana biti će prilično gadni. Bio se nadao ovaj put proći bez uzbuđenja. Pregledao je svoje džepove. Prazni. Potom krene prekopavati po odjeći mrtvaca. Dvije kreditne kartice i 75 dolara gotovine. Barem nešto. Vonj prostorije mu se sve više uvlačio u nosnice izazivajući mu mučninu, zajedno s činom

pljačkanja mrtvih. Ode do blistavog metalnog umivaonika na zidu, nagne se nad njega i u jednom brzom grču povrati svoju večeru.

Uspravio se dršćući, gledajući bliju traku koju je u hladnoći oblikovao njegov dah. Temperatura je u ovakvim prostorima bila između pet i osam stupeva celzija. Pročitao je taj podatak negdje. Rashlađena suha okolina, zbog koje su mu promrzli svi udovi, čak i u ono kratko vrijeme koliko je ležao na hladnom metalu.

Nakon što je povratio kontrolu nad svojim želucem, Jared podje do dvostrukih metalnih vrata i polako ih odškrine par centimetara. Proviri u slabo osvijetljeni prazni hodnik i provuče se vani. Trebalо mu je desetak minuta da pronađe izlaz sa stražnje strane zgrade. Pored prednjeg ulaza je spavao krupni stariji crnac, noćni čuvar sa CD playerom na malom stoliću pored njega, iz kojeg se glazba Elmorea Jamesa tiho razlijevala po zidovima i lepršala niz polumračni hodnik. Iznad stola visio je plakat crvenog križa čiji se gornji lijevi ugao odlijepio i preklopio tvoreći prizor napuhanog jedra. Vratio se tiho natrag i krenuo polako prema drugom kraju zgrade. Vrata sa stražnje strane zgrade mogla su se otvoriti iznutra bez ključa. Vani

duboko udahne uvlačeći u pluća peckavi zrak i miris noći, smoga i ulice.

Baltimore ima luku, terminale za prekrcaj nafte, tankere i brodove koji kratko stoje u luci. Ukrati se kao slijepi putnik na jednoga i otići par tisuća milja od ovog mjesta, činilo mu se sad kao dobra ideja. Stisnuo je kožnu jaknu oko sebe i krenuo u pravcu buke automobila.

* * *

Vibracije telefona i njegovo nestrpljivo poskakivanje na noćnom ormariću trgnu Paula Keatinga iz njegovog sna. Posegne pipajući za njim i sruši sliku mlade crnokose djevojke sa ormarića.

- Garsone, što, koji ti...?
- Šefe, leš ubojice je nestao.
- Što to pričaš? - upita Keating žmirkajući očima, pokušavajući se otresti sna.
- Noćni čuvar je primijetio njegov nestanak prilikom obilaska, nazvao je policiju, a Ruskin je sad zvao, upravo je krenuo prema mrtvačnici! - odgovori mu Garson uzbudeno.

- Spreman sam za dvije minute, idemo tamo! - Keating zaklopi telefon

prebacivši svoje noge direktno u cipele pokraj kreveta

* * *

Skupina muškaraca ukočenih je lica promatrala crno bijelu sliku na jednom od ekrana na kojoj se video crnokosi muškarac, u dugoj crnoj kožnoj jakni, kako šeta hodnikom i oprezno proviruje iza svakog ugla.

- Imao je neprobojni prsluk na sebi, nekakav moderan, tanki, koji se jedva vidi. Mora da ga je imao!

- Garsone, bio je krvav i nije disao, dobro sam ga pogledao.

Ruskin izvadi ruke iz džepova svog sakoa i pogleda ih bijedo. Bio je duboko nagnut nad ekranom tako da je značka koju je objesio kao privjesak oko vrata zaklanjala polovicu slike.

- Agent Garson je sigurno u pravu. Možda su meci probili prsluk ali mu nisu nanijeli teže ozljede. Možda je bio samo onesviješten.

Keating se uspravi i prođe rukom preko svog lica. - Kako da ne. Zaboravi to sad. Organizirajte potragu i izdajte potjernicu. Pratite sav prijevoz, aerodrome, autobuse i provjerite taxi službe. Iako, koliko ga znam već je oteo neki auto i nestao.

Ruskin se okreće i mahne dvojici svojih kolega.

- Detektive! - zovne ga Keating.

- Da?

- Recite svojim ljudima da pucaju u glavu, a kad padne slobodno mu zabijte glogov kolac u grudi i poprskajte ga svetom vodom. Sve, samo da ovaj put ostane mrtav.

Ruskin se naceri i krene prema izlazu. Kroz vrata koja je otvorio probije se siva jutarnja svjetlost.

Pola sata kasnije Keating i Garson su držali ruke obavijene oko pušećih, stiroporskih šalica od kave stojeći pokraj vozila parkiranog uz cestu. Garson, inače bespriječno uredan i dotjeran u svojim skupim odijelima, izgledao je jednako zgužvano i neuredno kao i njegov stariji nadređeni. Lagano su otpijali gutljaje vruće kave, promatraljući jutarnji promet koji se tek počeo zahuktavati kad se javio Ruskin.

- Imamo ga! - objavi razdragano.

- Gdje? - upita Keating

- Uzeo je taksi ulicu dalje od mrtvačnice. Idiot, bilo je lako. Iskrcao ga je na Locust Pointu, lučki dio, upravo okružujemo područje, pozvali smo sve raspoložive jedinice, a

imamo i njegove osobne stvari za jedinicu s psima.

- Dolazimo odmah! - Keating spremi telefon i mahne Garsonu koračajući prema automobilu.

* * *

Jared je hodao dokom gledajući udaljene terminale i brodove zapljuškivane sivim valovima. Ideja da dođe ovamo sve mu se manje dopadala. Nije bio način da se, na sada sve jačem danjem svjetlu, neprimjećen ukrca na neki brod. Nekoliko radnika već ga je sumnjivo gledalo dok se motao po dokovima, a većini brodova se nije ni moglo prići blizu. Većina luke je bila ograđena i nadzirana. Hodao je koncentrirano, korak po korak, zabrinut da će netko uočiti rupe na njegovoј jakni i tamnu krv oko njih, koja se jedva vidjela. Nastavio je lagano hodati prema jugu nadajući se da će se neko rješenje pojaviti samo od sebe. Ili da nitko barem neće dizati prašinu zbog jednog mrtvaca manje.

Zujanje helikoptera rastjeralo je galebove s obližnjeg dijela obale. Tamnoplavi Bell s vidljivim policijskim oznakama. Jared protrne. U daljini se video još jedan. Dolje niz obalu bljesne plavo svjetlo na krovu

automobila koji zatvori cestu stotinjak metara niže.

Treba otići što prije, pomisli Jared. Podzemna željeznica. Samo da nađe najbližu postaju i izgubi se u vrevi ljudi. Skrene u prvu poprečnu ulicu dalje od obale, ubrzavši hod. Kad se okrenuo i ugledao još jedno policijsko vozilo koje je prošlo pored ulice u koju je skrenuo, on potrči u sljedeću ulicu desno. Nije bilo mnogo ljudi a i oni malobrojni bacili su samo letimičan pogled na njega. Trčao je par stotina metara dok nije izgubio dah i došao do kraja ulice. Nasloni se na ugao zgrade i pogleda desno gdje je upravo sporo prolazilo policijsko vozilo. U zraku se buka helikoptera ponovno sve jasnije čula. Okrenuo se i potrčao natrag dok su sirene parale zrak. Skrenuo je sad lijevo u manju usku ulicu, trčeći sa srcem u grlu, i na njenom kraju ugledao dvojicu policajaca s izvučenim oružjem. Brzo je pogledao lijevo, desno, i gore iznad sebe i onda učinio jedino razumno, bacio se na zemlju i podigao ruke iznad glave otvorenih dlanova. Buka sirena, rotora i povika prekrila ga je zajedno s tijelima policajaca.

* * *

Soba za ispitivanje u velikoj četvrtastoj zgradi na Arlington Rd., sjedištu FBI-a, gdje je Jared sjedio nasuprot četvorice ljudi s druge strane stola, odudarala je od onog što je očekivao. Umjesto kamenih zidova, rešetki i zatvorskog mirisa znoja i straha bila je svjetla, s blagom pastelnom bojom zidova, bez velikog ogledala iza kojih bi stajali promatrači kao u nekoj krimi seriji. Po zidovima su visjele umjetničke slike, a i stolice su bile udobne. Jedino što je nedostajalo je bio prozor i danje svjetlo. Svejedno, Jared nije sumnjaо da se cijelo ispitivanje nekako snima. Ambijent je tu samo da ga opusti i razveže mu jezik. Psiholog i glavni agent nagnuli su glave jedan prema drugome i nešto šaputali dok je agent hladnih očiju, koji se predstavio kao Keating, iz torbe vadio dosjee, slažući ih uz rub stola.

Podigao je veliku omotnicu iz jednog od njih i njezin sadržaj istresao po stolu. Bile su to fotografije. Keating ih gurne prema njemu. Snimke različitih tijela pod različitim kutovima. Mrtvih tijela uz mnogo krvi.

- Prepoznajete ih? - Keating se nagnuo preko stola očiju unjetih u njegove.

- Ne - Jared je uspio zadržati pogled ali mu se desna noga ispod stola počela nekontrolirano tresti. Njegov strah sada je postao opipljiv, ispunjavajući prostoriju, odnoseći svu smirenost koju je u njemu izazvalo okruženje u kojem je sjedio. Slike su ga optužujuće gledale sa stola premašanim sjajnim lakom. Lakom na kojem je odraz ljudi oko stola djelovao kao prikaz drugog svijeta.

- Vi ste Jared Holt, 32 godine, automehaničar iz Readinga, oženjen i otac dvoje djece? - Keating je još uvijek zurio u njega, postavljajući pitanja.

- Ne.

- Ne? - ponovi agent

- Ja jesam Jared Holt, ali ne taj na kojeg mislite.

- A što mislite, koji ste vi Jared Holt? - upita ga mladi agent u elegantnom odijelu.

Jared uzme malu plastičnu čašu vode sa stola, trudeći se da mu se ruke ne tresu previše, i otpije malo vode. Odloži je nazad na stol brišući hladan znoj s čela. Koliko smisla ima pričati ovim ljudima svoju priču? Nakon onog što je čuo od policajaca dok su ga dovodili ovamo, bio je kuhan i pečen. Odrekao se prava na odvjetnika. Ionako, koga da zove? Što da mu kaže? Odluči ipak pokušati,

ako ne zbog sebe, onda za onog sljedećeg.

- Ja sam Jared Holt, fizičar, zaposlen u Brookhavenском nacionalnom laboratoriju na Long Islandu u New Yorku.

- I oni će potvrditi vaš identitet kad ih kontaktiramo? - smiješći se upita mlađi agent.

- Sumnjam. Ako i postoje, možda proizvode superžarulje, što ja znam, ne odlazim tamo već neko vrijeme.

- Slušaj, ako misliš da će sjediti ovdje i slušati tvoja sranja... - Keating ustane sa stolice naginjući se prema njemu, ali mu maleni debeljuškasti psiholog s okruglim glatkim licem, i smiješkom zbog kojeg je izgledao kao Buddhina inkarnacija, položi dlan na podlakticu.

- Pustimo čovjeka da ispriča svoju priču, mnogo toga se može čuti iz jedne dobre priče. - nasmiješi se Jaredu stavivši dlanove na svoj trbuš - Ispričajte nam nemile životne događaje koji su vas doveli u ovu sobu.

Jared položi dlanove na stol duboko dišući, smirujući svoje drhtanje i odvraćajući svoj pogled od Keatinga. Teško dišući i zamuckujući započne svoju priču.

* * *

- I što se dogodilo? - upita ga psiholog s licem Buddhe nakon što je završio.

- Zeznuli smo stvar - reče Jared - umjesto petlje stvorili smo lančanu reakciju. Nisam samo upao u jednu od stvarnosti mnogosvemira, nego sam iz nje izbacio svog dvojnika, koji je to isto napravio u drugoj, i tako dalje. Izgleda da u svakoj stvarnosti istodobno može postojati samo jedan. I to se ponavlja svakih 60 dana. A ja pojma nemam dokada, niti kako stvar zaustaviti i obrnuti.

- Zgodno - nasmiješi se njegov sugovornik dok su ga agenti smrknuto promatrali - ali kako to da smo vas uhvatili u istoj odjeći, gdje je ona u kojoj ste došli, gdje su vaše stvari?

- Ne znam - odvrati Jared gledajući u stol. - Nakon prvog prolaza našao sam se u pidžami mog dvojnika u njegovom krevetu. Ne znam zašto odjeća ostaje na istom mjestu. Možda zato što nije unikatna kao što je svako ljudsko biće, ili zato što nema volju, svijest. Ne znam niti što se zbiva tokom prijelaza. Sve se zatamni odjednom, kao da netko isključi prekidač, a koliko mogu ocijeniti, osvijestim se samo par trenutaka kasnije. Ne mogu vam to

bolje objasniti. Ne znam, mnogo toga ne znam.

- Mora da vam je prvi put bilo najgore? - psiholog se i dalje smješkao dobrohotno.

- Zapravo i ne toliko. Prvi put sam bio uvjeren da će se vratiti nakon 60 dana. A i moje drugo ja je u toj stvarnosti bio sveučilišni profesor. Bilo je lakše, nisam odmah shvatio, mislio sam cijelo vrijeme da je negdje oputovao i strepio od njegovog povratka.

- A naš Gospodin Holt je...

- Vaš Holt, taj automehaničar o kojem govorite, je šest stvarnosti dalje, nažalost. Eksperiment je proveden prije gotovo godinu dana.

- Aha. Dakle čovjek koji je jučer upucan u onoj prodavaonici je...? - psiholog pričeka Jareda koji je šutio spuštenog pogleda.

- Otkud da to znam -odgovori napokon napuklog glasa. - Nismo svi isti, to sam naučio u međuvremenu. Taj kojeg ste upucali očito je zaključio da će se izvući nekažnjeno, ma što učinio. Ljudski moral se ionako većinom zasniva na strahu od mogućih kazni.

- U svakom slučaju, gospodine Holt, ako želite svoju sreću okušati s tom pričom, savjetujem Vam da si uzmete odvjetnika. - ustao je,

pozivajući agente da izadu iz sobe. - Nas dvojica čemo još popričati.

Vani na hodniku, Keating lupne bijesno šakom o zid. - Smrad će se braniti neuračunljivošću! Uz dovoljno glupu porotu, možda mu i upali!

- Sumnjam da i najglupljoj poroti može prodati ovakvo nešto - smireno mu odvrati psiholog - dokazi protiv njega su zgromljujući. Ipak, Paule, uskoro će dovesti njegovu suprugu. Suoči ga s njom, a poslije je ispitaj. Želim znati što ga je pokrenulo, kako je priča počela.

* * *

Žena u srednjim tridesetim sjedila je djelujući izgubljeno u naslonjaču kada je Keating ušao u prostoriju. Na njoj su se vidjeli još samo tragovi nekadašnje ljepote. Izgledala je ispaćeno, umorno, nalikujući na pokislu publicu sa svojom lošom frizurom. Dočekala ga je kršeći prste uz glasno pucketanje zglobova.

- Gospođo Holt, - smjesti se u naslonjač nasuprot njoj prekriživši nogu preko noge - razgovarali ste s mužem?

- Mužem? - pogleda ga suznih očiju s donjom usnom koja je podrhtavala - to nije moj muž!

- Gospođo, identifikacija je bila nedvojbena.

- Identifikacija? Posljednji put sam vidjela svog supruga prije skoro godinu dana kad je otišao u bar s prijateljima. Čula sam ga kad se vratio nešto prije ponoći. Lupao je u prizemlju, spremajući se za spavanje. Znate, ne volim kad se napije s prijateljima da spava u spavaćoj sobi. Smrdi po pivu, hrče i često povraća, a zna i probuditi djecu. Ne smeta mi što izlazi van, ali znate, ne mogu to podnijeti. Mislila sam da je zaspao na kauču ali me je probudila buka. Našla sam prevrnut stol, razbijenu vazu i otvorena ulazna vrata, ali Jareda više nisam vidjela.

Keating je promatrao tužnu ženu slomljena pogleda što je neprestano kršila prste u očaju, suosjećajući s njom. Poznavao je taj pogled. Pogled očaja kad te cesta života odvede putem s kojeg ne možeš više skrenuti, a na kojem se samo tamni oblaci nadvijaju nad tobom. Viđao je taj pogled i previše često na sebi kad bi se pogledao u ogledalo. Davno je žrtvovao obitelj radi karijere, koja mu nije donijela ništa od onog o čemu je nekad sanjao. Bivša supruga već dugo nije razgovarala s njim, a rijetki susreti s odrasлом kćerkom bili su puni nelagodne tišine.

Jedino što bi nakratko rastjeralo njegove tamne oblake i donijelo malo svjetlosti bilo bi uhićenje nekog zločinca. Po mogućnosti, njegovo mrtvo tijelo pod njegovim nogama.

- Gospođo, ima li vaš muž sestru? - upita je.

- Sestru? - pogleda ga iznenadeno. - Ne, nema sestru. Znate, njegova sestra i majka su davno nastradale u prometnoj nesreći još dok je bio malo dijete. Jaredu nije bilo samome lako s ocem, imao je teško djetinjstvo, ali vjerujte mi, to za što ga optužujete nije učinio. Istina, znao se napiti ponekad i uplesti u neku barsku tučnjavu, ali moj Jared nije ubojica, vjerujte mi.

* * *

Dok su se penjali stubištem prema uredima, u trenutku kad su ostali sami, Keating zaustavi Garsona obrativši mu se tiho.

- Fred, želim da Holta odvedeš na pregled, magnetska rezonanca, CT, fluoroskop, slikajte ga na rendgenu sa svih strana, makar poslije svijetlio u mraku. Neka mu naprave sve preglede koje mogu, i pokupi rezultate i donesi ih samo meni. Nabavi sve njegove medicinske kartone iz Readinga koji

postoje. Izmisli nešto da ga izvučeš; ako treba, ja će ga tresnuti po glavi.

- Ma dajte, šefe! - mladi agent stajao je stepenicu niže raširivši ruke i smijući se. - Da mu napravim i mamografiju? Ne vjerujete valjda u nešto od onoga što je ta zvijer ispričala.

- Ne znam u što da vjerujem, - odvrati Keating - ali za dva mjeseca ja će ga osobno odvesti i usporediti rezultate.

- Šefe - Garson mu se tiho obrati - zaboravite to, samo ćete si navući nevolje za vrat.

- Samo učini ono što sam ti rekao! - Keating ga je bijesno promatrao odozgo, snažno stišćući rukohvat i spustivši glas za oktavu. - Na moju odgovornost. I pobrini se da napraviš i otisak njegovih zuba.

* * *

Tri mjeseca kasnije, Keating je sjedio u polumraku u hotelskoj sobi promatrajući sliku mlade djevojke na stolu ispred sebe. Zapali upaljač i prinese plamen jednom kutu svežnja papira koje je držao u ruci. Suznih očiju gledao je u gomilu medicinskih nalaza među kojima se nalazio i izvještaj o jednom zatvoreniku ubijenom prije mjesec dana pri

pokušaju bijega. Dotada potpuno mirnog zatvorenika, koji je odjednom poludio i počeo vrištati da je nevin i zatim napao čuvara, oteo mu oružje i pokušao pobjeći.

U trenutku kad se vatra dotakla papira, kad je plavi plamen postao žut i počeo savijati listove, baci ih u mali metalni koš ispred svojih nogu i nastavi promatrati nasumično kovitlanje dima i iskrica što su se miješale sa zrakama svjetlosti koje su žaluzine propuštale sa neonske reklame susjedne zgrade.

Plamen i svjetlost još uvijek su međusobno tvorile blistave zamršene oblike kada je Paul Keating stavio cijev svog službenog pištolja u usta, izabirući policajčevo rješenje za bijeg od kaosa, i od jedne od stvarnosti za koju je smatrao da ne zaslužuje postojanje.

* * *

Jared je pješačio satima, bolnih nogu na grubom terenu, preko zaljeva Narrangansett, spustivši se kod Pawcatuck Pointa na obalu oceana do rta na kojem je jednom davno bio s bivšom djevojkom. Sjećao se starog svjetionika koji je tu stajao, iako je zaboravio kako se zvao taj dio obale. Bio je sunčan dan, kao stvoren za

bezbrižno opuštanje uz valove i potragu za davno izgubljenim trenutkom sretne zaljubljenosti i bezbrižnosti.

Sjedio je blagosiljajući proljeće, rascvjetano i raspjevano, koje je i nekom poput njega što o preživljavanju u prirodi ne zna gotovo ništa, omogućilo da opstane zadnja dva mjeseca. Hrane je bilo u izobilju, divlje voće i bobice uglavnom, pri čemu se držao onog što je jednom negdje pročitao, ako je dobrog ukusa onda je vjerojatno jestivo. Ta se teorija pokazala uglavnom točna, uz povremene želučane tegobe i proljeve. Odustao je od pokušaja da ulovi ponekog zeca ili divljeg purana. Na filmu bi to bilo tako jednostavno, ali u stvarnosti lakše reći nego učiniti. Ionako nije znao kako bi zapalio vatru, a bojao se, ako i uspije u tome, da bi miris hrane privukao kakvog medvjeda ili čopor vukova iz šume i njega pretvorio u obrok.

Nije naišao na prijateljski raspoložene domoroce, koje je očekivao na ovom području kad je otkrio da ovdje gradovi ne postoje, niti je igdje vidio obrađene poljoprivredne površine i naselja dugih kuća. Ovdje nisu živjela plemena Nipmuca ili Pequota, niti druga iz jezične skupine Algonquian

kojih se sjećao iz školskog gradiva. Svugdje su se prostirale samo nepregledne guste stoljetne šume, a jedini ljudi koje je susreo jednom u šumi bio je čopor golih divljaka naoružanih kvrgavim štapovima, koji su zavijali za njim jače od njihovih pasa. Spasio se trčeći mahnito kroz šikare, nakon čega je, izgreben i u dronjcima i sam izgledajući kao šumsko čudovište, odlučio biti oprezan i ostati sam.

Zadnjih pola godine ionako je izbjegavao kontakt s ljudima. Upao je u mračno depresivno razdoblje samosažaljevanja. Dosadilo mu je upoznavati ljude koji bi ubrzo nestali iz njegova života ili sretati iste ljude koji njega nisu poznavali ili su samo mislili da ga poznaju. Osjećao se kao stranac koji hoda ulicom i viri neko vrijeme ljudima kroz prozore u njihove živote. Nekad srdačno pozdravljen, nekad grubo otjeran, ali uvijek samo u prolazu, promatrajući, bez mogućnosti da negdje uđe i ostane.

Sjedio je na obali, gledajući u daljinu preko beskrajnog oceana na istok, ponovno razmišljajući o Europi. Bio je znatiželjan, pitajući se koji je od četiri jahača izazvao izostanak bijelaca na ovom kontinentu. Već je boravio u stvarnostima koje su bile

tehnički zaostalije od njegove vlastite, ali nikad u ovakvoj. Ponekad bi nastojao ostaviti im što više svog znanja, a ponekad i ne, ovisno o položaju njegovog dvojnika u tom društvu. Naučio je biti oprezan. Da bar ima više vremena. Ali sada, nakon četiri godine lutanja znao je zasigurno da su 60 dana sve vrijeme kojim raspolaže. Uvijek i svugdje. Njegovi izračuni su mu pokazali da ga čeka još mnogo desetljeća dok efekt ne oslabi.

A dotada, njegova mašta i višak vremena redali su apokaliptične stvarnosti, u svojim lošijim danima opsjedali su ga najgori mogući scenariji koji su se stapali s njegovim noćnim morama. Promatrao je tamne, bučne valove koji su se razbijali o stjenovitu obalu, mjereći njihovu amplitudu, zamišljajući da vidi kapljicu vode koju vjetar prebacuje s jednog vala na drugi, uskraćujući joj mogućnost povratka.

Sjedio je tu još dugo zagledan u daljinu, razdiran nespokojsvom, usamljen kao žuti list što je dočekao zimu i prve snjegove, dok mu je nostalgija svrdlala u kostima, sve dok ga nadolazeća tama nije natjerala da se pokrene i nađe sebi zaklon za tu noć.

* * *

Kočija je prošla kroz željeznu kapiju, skrenuvši s makadama na zemljani prilazni put natkriven velikim hrastovima. Zaustavila se ispred duge kamene dvokatnice na kojoj je većina prozora bila prekrivena rešetkama. Na ulaznim vratima, do kojih se dolazilo uz nekoliko izlizanih stepenica, čekao je mršavi stariji čovjek s tankim brčićima u bijelom mantilu.

Tri putnika izađu iz kočije, udova ukočenih od neudobnog putovanja, i upute se polako prema njemu. Vjetar koji je puhao s istoka donese do njih oblak pare koji se širio iz obližnje podrumske praonice, gušeći ih mirisom iskuhanе robe. Dvojica su mahnula svojim polucilindrima, tjerajući paru, dok je treći rupčićem iz svog širokog ogrtača pokrio nos.

Razmijene obavezne pozdrave i uljudnosti s čovjekom koji ih je srdačno dočekao na vratima i upute se niz dugački slabo osvijetljen hodnik zgrade. Koračali su niz hodnik dok su se njihove duge sjene ispred njih probijale kroz smrad i urlike koji su dolazili iz soba duž hodnika. Zaobiđu mali pokretni stolić na kojemu je stajao čekić i nekoliko instrumenata nalik leukotomima i orbitoklastima.

Zaustave se ispred čvrstih čeličnih vrata s malim prozorom, koji čovjek u bijelom mantilu otvoril.

- To je to, gospodo, zadivljujući slučaj shizofrenije kojeg sam opisao u svom članku. Samo ga, molim vas, kratko promotrite, pa se idemo osvježiti u moj ured. Žao mi je što niste jučer stigli, kako je bilo predviđeno, učinak bi bio mnogo fascinantniji. Jučer je bio taj poseban dan.

- Putovanja su ovih dana iznimno naporna, dragi moj kolega. Sva ona napetost na granici, kontrole koje su zbog toga uvedene i sve to - odvrati mu punašni muškarac plave kose vezane u čvrst kratki rep na potiljku, naginjući se nad prozorčić.

Unutar obložene sobe na drvenom podu sjedio je krupni muškarac gotovo potpuno sijede razbarušene kose. Bio je sapet u košulju čiji su dugi rukavi bili vezani na njegovim leđima i lancem iz zida za desni gležanj.

- Gospodine Holt, kako smo danas? - upita ga kroz prozorčić čovjek u bijelom mantilu - sjećate se možda što ste sve radili proteklih tjedana i zašto ste u toj sobi?

- Ne baš - Jared podigne pogled prema vratima - ali očito ništa dobro kad ste me ovako vezali.

- Sjećate se možda tko sam ja? - upita ga lice sa prozorčića.

- Naravno - odgovori mu Jared sa smiješkom - Vi ste onaj čuveni doktor... Zaboravio sam ime, ispričavam se.

- Ništa zato, gospodine Holt. Ponovno ćemo se upoznati, ne po prvi put. Nadam se da ćete kasnije s nama podijeliti neke od vaših zadivljujućih fantazija.

- Gledajte, doktore - reče Jared ustajući sa poda - zbilja nema potrebe za ovim - podigne vezane ruke prema gore koliko je mogao, koračajući prema vratima dok ga lanac nije zaustavio.

- Obećavam da ću se pristojno ponašati, samo mi to skinite s mene i smjestite me u neku sobu s nekakvим

krevetom. Vjerujte mi, imam mnogo godina iskustva i već sam par puta kratko boravio u sličnim ustanovama. I da, nekoliko knjiga bi mi dobro došlo.

- Knjiga? Kakvih knjiga gospodine Holt?

- Klasici su uvijek dobro došli, - odgovori Jared promatrajući skupinu koja se navirivala kroz otvor - ali kad vas vidim, rado bih pročitao i nešto moderno. Ustvari, sve što želim sljedećih 60 dana je samo malo odmora, hrane i poneko dobro štivo. U zamjenu za to, ispričat ću vam svojih fantazija koliko god želite!

UFO haiku

*Tanjuri lete
krave pasu livadu
krug u žitu*

UFO haiku 2

*Svjetlo na nebu
ljudi se čudom čude
opet otmica*

RANKO MUNITIĆ 1943. - 2009.

Filmski kritičar i teoretičar Ranko Munitić iznenenanda je preminuo 29. ožujka ove godine. Rođen je 3. travnja 1943. godine u Trogiru, a školovao se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Godine 1961. godine počeo je pisati, pri čemu se raspon tema krećao od filma, animacije, stripa, fantastike, televizije, glume i drugog. Bavio se filmskom kritikom, poviješću i teorijom filma, publicistikom, dramaturgijom, okušavši se i kao filmski radnik. Od početka sedamdesetih godina živio je u Srbiji. Hrvatska TV publika pamti ga po vođenju kultne televizijske emisije o filmu *3,2,1...kreni*, koju je uspješno vodio zajedno s pokojnim Antonom Peterlićem

Ranko Munitić je autor niza teorijskih djela o filmu, uključujući dvosveščano kapitalno djelo *Fantastika na ekranu*, u kojoj je sustavno obradio povijest SF filma (Kinoteka, Beograd, 1971. i 1973.). No, spomenimo i druge naslove: *Te slatke filmske laže* (1977.), *Kinematografska animacija u Jugoslaviji* (1979.), *Jugoslovenski filmski slučaj* (1980.), *Uvod u estetiku kinematografske animacije* (1982.), *Alisa na putu kroz podzemlje i kroz svemir* (1986.), *Zagrebački krug crtanog filma* (četiri sveska, 1978.-1986.), *Pola veka filmske animacije u Srbiji* (1999.). Također je glasovito je njegovo djelo o stripu *Strip - deveta umetnost?* iz 1974. godine. Ostao je nedovršen njegov monumentalni serijal *Čudovišta koja smo voleli*, posvećen filmskim čudovištima; od predviđenih šest, počevši od 2007. objavljeno je na žalost svega tri. Posthumno će biti objavljena knjiga *Filmska slika i stvarnost*.

Prvi film za koji je napisao scenarij, *Putujući kino*, ujedno je i režirao 1964. Kasnije je napisao je scenarije za niz filmova, kako igranih (primjerice, *Oficir s ružom* 1986.), tako i dokumentarnih te animiranih (spomenimo *Vrijeme Vampira* iz 1971.).

Nema sumnje kako je Ranko Munitić bio rijetko svestrana osoba i da je u velikoj mjeri ostavio traga, kako u Hrvatskoj, tako i drugdje.

KOJA STE GENERACIJA FANOVA?

Jeste li se ikada upitali kojem naraštaju hrvatskih ljubitelja znanstvene fantastike zapravo pripadate? Riješite ovaj mali test, pa možda saznate štogod o sebi. Nema ispravnih i neispravnih odgovora, jednostavno izbrojite kojih imate najviše, pa pročitajte rješenje...

1. Najteže mi pada...

- A) što "Sirius" više ne izlazi
- B) nisu me htjeli objaviti u "Futuri"!
- C) uspon do motela Lovac u Pazinu.
- D) što su *boosteri* za Munchkin skupi.

2. Sumrak...

- A) Misliš na **Zonu sumraka**?
- B) Ne sumrak, nego novi početak!
- C) Pusti me na miru s time!
- D) Too!

3. Worldcon u Zagrebu?

- A) Jedva smo preživjeli Eurocon!
- B) Ne podsjećaj me...
- C) Cool ideja!
- D) Čega?

4. Na konvencijama pijem...

- A) kavu, možda štogod oštro.
- B) kavu, Coca Colu, pivo...
- C) kavu, *pašaretu*, medicu...
- D) rakiju.

5. Početak dobrog SF-a?

- A) Asimov i Clarke.
- B) Dick i LeGuin.
- C) China Mieville i Charlie Stross.
- D) To ne čitam!

6. "Parsek"?

- A) To još izlazi!?
- B) Ka'če "Parsek"?
- C) Fanzin koji pratim.
- D) Misliš, ovo što držim u ruci?

7. Fantasy čitam...

- A) Ne! To nije SF!
- B) u debelim knjigama.
- C) i pišem.
- D) isključivo!

8. Vampirice lezbijke...

- A) Neukusno. Osim ako je seksi.
- B) Žiljak.
- C) Viđeno sto puta.
- D) Moje frendice.

9. Žene na konvencijama?

- A) Plesna trupa, ako je bude.
- B) Premalo.
- C) Ja sam žena.
- D) Ova druga slijeva ima dobre sise.

11. Žene - autori hrvatskog SF-a?

- A) Napišu jednu-dvije priče...
- B) Da, naravno!
- C) Ponavljam, ja sam žena!
- D) Ako imaju dobre sise...

10. Moja ideja konvencije...

- A) Svečano otvorenje, akademija...
- B) Kontrolirani kaos.
- C) Kontrolirani kaos i zabava.
- D) Nula predavanja, osamsto sisa.

12. William Gibson?

- A) Mladac ima dobar stil.
- B) Vancouver je predaleko.
- C) Otišao u *mainstream*.
- D) Molim?

13. A cyberpunk općenito?

- A) Zanimljive ideje!
- B) Brzo se to istrošilo...
- C) Steampunk!
- D) Moj stric je bio panker, u školi!

14. Fantasy roman?

- A) Tolkien. Ali, kažem ti, to nije SF!
- B) Bilo kakva kupusara.
- C) Sve je to spekulativna fikcija.
- D) Što god od Salvatorea!

15. A SF roman?

- A) *Zadužbina, Odiseja...*
- B) *Dina, Kapija,*
- C) *Perdido Station*. Ček', jel' to SF?
- D) Kažem ti, to ne čitam!

16. Možda hrvatski SF roman?

- A) Bjažić, Furtiner, Raos.
- B) Raos, može Gavran.
- C) Gavran, Krušvar, ima još...
- D) To postoji?

17. Pred kraj, Krsto?

- A) Osnivali smo SFeru.
- B) Zatekao sam ga u SFeri.
- C) Nisam ga zatekao u SFeri.
- D) Ja se *križam*, kad moram.

18. Za kraj, SFeraKon?

- A) Kad smo **mi** u Ivanićgradskoj...
- B) Već sam umoran/-na/-o.
- C) I Istrakon, i RiKon, i svi konovi...
- D) Odoh ja u birtiju!

Rješenje testa je na sljedećoj stranici...

Najviše odgovora pod A)

Vi ste *SFerosaurus domesticus* iz generacije osamdesetih, vjerojatno i od ranije. SF danas upražnjavate još jedino kad vodite djecu u kino, pa ih onda davite lamentirajući kako današnji filmovi nisu ni do koljena *Odiseji*. Na zidu držite uokvirenu naslovnicu "Sirusa" u kojemu ste objavili priču u rubrici *Nije za*. Na tavanu držite zbirku Kentaura i "Galaksija" u koje su se odavno zaledli miševi, i za koju vam ukućani kvocaju da predstavlja opasnost od požara. No, vi se ne brinete, jer ste temperaturu paljenja papira davno preračunali u 232,77 Celzijevih stupnjeva.

Najviše odgovora pod B)

Na SF ste se nakačili negdje devedesetih i dan-danas naričete za "Futurom". Još uvijek uporno čitate znanstvenu fantastiku, otužno očekujući da vas nešto ponovno lupi poput *Kako smo popalili Kromu* s Kordejevom naslovnicom. Ne će, ne bojte se. K tome, vama je potpuno nejasno zašto vas na konvencijama počinju uistinu oslovljavati s "vi". Naime, još uvijek naivno vjerujete da ste mladi i da SF ima sjajnu budućnost. Možda čak i hrvatski SF.

Najviše odgovora pod C)

Zapravo, vi ste jedan moderni SF fan. Ili fanica. Ili tako nešto. Za vas nema granica između žanrova, sve može. Potpuno vam je svejedno hopšu li likovi u romanu pomoću magije ili fizike, to nije bitno. Bitno je da u knjizi ima stotinjak likova i da će uskoro novi nastavak. Uvjereni ste da je ono što čitate SF, premda nikad niste ni taknuli Asimova ili Strugacke, a gledajući *Odiseju u svemiru*, zijeivate (doduše, opravdava vas to što svi oko vas zijejavu). Jednom riječju, o zbilja dobrom SF-u nemate pojma, ali vas to ne zabrinjava. Dobro je to što (barem načelno) priznajete hrvatskom SF-u pravo na postojanje.

Najviše odgovora pod D)

Vi uopće niste SF fan. Znanstvenu fantastiku ne čitate, niste u stanju nabrojati tri pisca SF-a, možda tu i tamo pogledate neki film. U boljem slučaju ste gejmer ili ljubitelj neke franšize, možda vas na konvenciju dovuče kolega, dečko ili cura (ovisno o preferencijama), a u najgorem dolazite zato da se nalijete, inače bi vam bilo jezivo dosadno. Možda se i volite dobro zabaviti, no općenito uzevši, o SF-u nemate pojma.

Kina su vrtjela, Čubi recenzira

ALIEN - 30 GODINA JEZE

Aleksandar Žiljak

To je moralo biti u proljeće 1980. godine¹. Tad sam pohađao drugi razred srednje škole, tzv. šuvarice, i jedan je od predmeta - kako smo živjeli kao da će sto godina biti mir, a spremali se kao da će sutra izbiti rat - bio Obrana i zaštita ili tako nekako. U sklopu njega bilo je predviđeno i školsko gađanje. U praksi, to je značilo da su drugi razredi srednjih škola po unaprijed pripremljenom rasporedu išli na strelište u Dotršćini i tamo, nakon nekakve osnovne poduke, obavili gađanje s osam metaka (tri probna i pet za ocjenjivanje) iz puške M48. Druge nastave taj dan nije bilo.

Dan je bio ugodan i nakon gađanja prošetao sam do Maksimira, obišao zoološki vrt i, ljubitelj znanstvene fantastike kakav sam već bio, poslijepodne otišao u kino *Central* u Petrinjskoj pogledati film o

kome se u školi već brujalo. Pogadate, radilo se o *Osmom putniku*, ili *Alienu* Ridleyja Scotta, premijerno prikazanom prethodne godine. Malo što je u mojoj glavi nakon toga ostalo isto...

Danas, nakon tri desetljeća, pokušajmo objektivno sagledati korijene iz kojih je iznikao *Alien*, pa posljedično i čitava franšiza, te dokučiti čime se i kako taj film izborio za položaj koji danas zauzima!

***Alien* u prostoru i vremenu**

Možemo s nekim stupnjem sigurnosti ustvrditi da je znanstvenofantastični film u SAD imao dva perioda u kojima su se, stjecajem okolnosti, skoncentrirala neka od najznačajnijih ostvarenja tog žanra.

Prvi su takav period pedesete godine dvadesetog stoljeća, kad je znanstvenofantastični film kroz sebe

¹ Prva verzija ovog teksta prezentirana je u obliku predavanja u Pazinu, 21. ožujka 2009. na Istrakonu 2009.

profiltrirao strepnje jedne nacije, nedugo prije toga izašle iz dotad najvećeg rata što ga je povijest poznavala i odmah bačene na rub još strašnijeg krvoproljca. Znanstvena fantastika 1950-ih jasno izražava strah, kako od znanosti koja je čovječanstvu podarila atomsku energiju sa svim njenim dilemama, tako i od ideološki drugih i drugačijih, koje se, baš zbog svoje različitosti, nije uspijevalo, a niti htjelo, percipirati kao ništa drugo doli neprijatelje koji donose atomski rat do istrebljenja.

Drugi period počinje s Lucasovim *Zvjezdanim ratovima (Star Wars)* iz 1977. godine. Iako je *Odiseja 2001. u svemiru* Stanleya Kubricka iz 1968. dokazala da se u filmskoj znanstvenoj fantastici mogu stvarati ambiciozna umjetnička djela, trebalo je proći još skoro desetljeće pa da se Hollywood uvjeri kako je znanstvena fantastika istinska zlatna žila u koju samo treba udariti krampom. Ogromni i neočekivani uspjeh *Zvjezdanih ratova*, začetih kao B-produkcija od koje veliki studiji nisu mnogo očekivali, sigurno je bio mamac koji je privukao filmski svijet da se ozbiljnije primi znanstvene fantastike. Rezultat je niz vrhunskih ostvarenja, u kojima su se na najbolji

način prožele sve tada poznate mogućnosti filmskog trika i golema kreativna energija autora, koji su u tom trenutku itekako imali što za reći ili su barem znali pošteno zabaviti publiku. Osim dva nastavka *Zvjezdanih ratova*, te su godine obilježili, da nabrzinu pobrojim, *Alien* (1979.) i *Blade Runner* (1982.) Ridleya Scotta, *Close Encounters of the Third Kind* (1977.) i *E.T.* (1982.) Stevena Spielberga (a u širem smislu i serijal o Indiani Jonesu), *Terminator* (1984.), *Aliens* (1986.) i *Abyss* (1989.) Jamesa Camerona, te *Predator* (1987.) Johna McTiernana i *Robocop* (1987.) Paula Verhoevena. Po mom dubokom uvjerenju, ovaj period trajao je petnaestak godina i dosta naglo završava s Cameronovim *Terminatorom 2* iz 1991. Nakon toga, mogućnosti filmskog trika rastu unapređenjem kompjuterske grafike do neslućenih visina, ali kreativnost se guši u žabokrečini korporacijskog mentaliteta koji je prožeо američki visokobudžetni film.

Jedan od ključnih filmova iz promatranog petnaestogodišnjeg razdoblja kasnog Hladnog rata (jer, svršetak se tog perioda podudara s formalnim raspadom Sovjetskog Saveza i slomom realsocijalizma, u kontekstu kojeg su naše balkanske

"neprijatnosti", kako se to ponegdje nazivalo, zapravo sporedna predstava) nesumnjivo je *Alien* Ridleyja Scotta iz 1979. godine.

Alien se već na prvi pogled izdvaja iz gore spomenutih naslova. Većina njih, čak i izravni nastavak *Aliena*, *Aliens*, zapravo su nabrijani akcioni filmovi s manjom ili većom dozom znanstvene fantastike. Izuzetak su Spielbergovi filmovi, temeljeni na mitologiji NLO-a, te donekle *Blade Runner*, jer se on, osim na Philipa K. Dicka, više oslanja na tradiciju kriminalističkog film *noira*.

Emocija kojom *Alien* komunicira s gledateljem nije uzbuđenje pred vrtoglavom (a nerijetko i brutalnom) akcijom, ni ushit pred veličanstvenim vizualizacijama, da ne kažem lijepim sličicama. *Alien* je, iako ima i akcije i fascinira vizuelno, svojim kandžama začeprkao po jednom od najdubljih i najiskonskih ljudskih osjećaja, strahu. U tom smislu, *Alien* se može promatrati kao znanstvenofantastična inačica *horrorra* koji je upravo sedamdesetih doživljavao svoj žanrovski preporod. Pa ipak, smatram da se *Alien*, iako nesumnjivo jest hibrid *horrorra* i znanstvene fantastike, bitno razlikuje od prosječna *horror* filma.

Jaje iz kojeg se izleglo!

Kako sam svojevremeno ustvrdio u eseju *Istraga povodom smrti jednog žanra*², strah je sadržan u suvremenoj znanstvenoj fantastici još od njenih začetaka, tj. *Frankensteina* Mary Shelley iz 1818. Isprva je to, barem na prvi pogled, bio strah pred rezultatima nepomišljena korištenja znanosti³. Do stasavanja suvremene znanstvene fantastike, koncem 19. i početkom 20. stoljeća, taj strah proširio se na cijeli svemir.

Već u vjerojatno prvom znanstvenofantastičnom filmu uopće, *Putu na Mjesec* Georges-a Meliesa iz 1902, a koji u nepunih petnaest minuta trajanja uspijeva sažeti motive kako Julesa Vernea, tako i H. G. Wellsa, susrećemo neprijateljski raspoložene stanovnike Mjeseca, Selenite, koji napadaju i zarobljavaju naše hrabre istraživače. Zanimljivo, Seleniti su u nekim elementima svoje anatomije (grudni koš) autora ovog teksta podsjetili, ni manje, ni više, već na - gigerovsko čudovište!

² Objavljen u *Dvije tisuće šarenih aliena*, SFera i Nova stvarnost, Zagreb, 2000.

³ Za vrlo zanimljive političke interpretacije *Frankensteina* upućujem na Darko Suvin: *Metamorphoses of Science Fiction*, 6. poglavlje. Također, čitalac će u Suvina naći i moguće uzroke zašto se jedan žanr od utopijskih promišljanja tako prožeо strahom.

Ovaj strah pred nepoznatim i tuđim ponovno je postao sveprisutan već spomenutih 1950-ih. Tu je nepoznati tuđinac (*alien*), sam ili u osvajačkoj hordi, simbolizirao opasnost koju po američki način života, američku slobodu, američku demokraciju, čednost američkih djevojaka itd., itd. predstavljaju sovjetski i kineski komunizam. U *The Thing (From Another World)* Christiana Nybyja i Howarda Hawkса iz 1951. prijetnja je još individualizirana. Ali, taj film, snimljen po noveli Johna W. Campbella, završava onom slavnom "Promatrajte nebo!" Lako za leteće tanjure, uzbunu treba dizati spaze li se sovjetski bombarderi! U *War of the Worlds* Byrona Haskina iz 1953., Amerikom haraju Marsovci. A odakle dolaze Marsovci? Pa naravno, s Crvenog planeta! Čak će i dobromanjerni Klaatu iz *The Day The Earth Stood Still* Roberta Wisea iz 1951. predstavljati ozbiljnu prijetnju američkom establišmentu. Da ne govorimo o *Invasion of the Body Snatchers* Dona Siegela iz 1956., gdje izvanzemaljci preuzimaju tijela i duše (*hearts and minds*) diljem spokojne američke suburbije. Naravno da su interpretacije ovih nekoliko klasika žanra daleko složenije od

vulgarizirane simplifikacije koju nudim za trenutne potrebe ovog teksta, ali u korijenu svih tih remek-djela strah je pred novim i nepoznatim, čak i kad ono u krajnjoj liniji može biti korisno ljudskom rodu.

Bolji poznavatelji⁴ navode više filmova koje smatraju izvorima iz kojih se polako kondenzirao *Alien*. Jedan je spomenuti *The Thing* iz 1951., u kome nalazimo apsolutno neprijateljski nastrojeno stvorenje, s kojim je svaka komunikacija nemoguća⁵. Navodi se i britanski film⁶ *The Quatermass Xperiment* Vala Guesta iz 1955., u kojem se na Zemlju vraća astronaut zaražen nepoznatom sporom koja ga mijenja, fizički i psihički. Kao jedan od izvora *Aliena* smatra se i *Forbidden Planet* (1956.) Freda M. Wilcoxa, još jedan klasik koji se bavi strahom što, ovaj put, počiva u našoj podsvijesti.

Međutim, čini se da su se tvorci *Aliena* još izravnije napajali iz

⁴ Ovdje se oslanjam na John L. Flynn: *Dissecting Aliens - Terror In Space*, Boxtree, London, 1995.

⁵ Verzija Johna Carpentera iz 1982. bliža je Campbelju i još više potrtava brutalnu nemilosrdnost nepoznatog i stranog, ali, naravno, ona je u mnogočemu inspirirana *Alienom*.

⁶ Britanska SF kinematografija 1950-ih zaslужuje biti daleko poznatijom no što je to danas u nas slučaj. Čak i kad su snimali trešine poput *Devil Girl From Mars* Davida Mac Donalda iz 1955., barem su imali pouzdane glumce koji su svemu davali neku dozu kredibiliteta i gledljivosti. Niz naslova o Quatermassu danas je ovdje potpuno nepoznat, a vjerojatno je jedna od jačih filmskih i TV franšiza svog vremena.

trećerazrednih *trash-filmova*, poput *It! The Terror From Beyond Space* Edwarda L. Cahna iz 1958., u kome se vampirsko čudovište ukrcava na svemirski brod kao slijepi putnik, s predvidljivim ishodom. *Fiend without the Face* Arthura Crabtreea iz iste godine suočava nas s čudovištem što neodoljivo podsjeća na *facehuggera*. Konačno, talijanski majstor *horror-a* Mario Bava snima 1965. godine film *Terrore Nello Spazio*. Osim što svojim režijskim tehnikama spretno kombinira znanstvenu fantastiku s gotičkom atmosferom jeze, prikaz neprijateljskog planeta kao da anticipira Gigerove vizije. Ja bih ovdje dodao još jedan klasik iz pedesetih, *Creature From The Black Lagoon* Jacka Arnolda iz 1955.⁷, iako je u tom filmu čudovište došlo ne iz svemirskih, već iz bespuća prapovijesne zbilnosti. Ako ništa drugo, naslovno je stvorenje do *Aliena* jedno od najuvjerljivijih čudovišta riješeno tehnikom čovjeka u gumenom odijelu.

Konačno, izravnim uzorom i poticajem za nastanak *Aliena* možda je bila i slavna niskobudžetna komedija *Dark Star* Johna Carpentera iz 1974. Ne samo da je Dan

⁷ Vjerojatno je *Creature* začeo jednu od najranijih SF franšiza: u sljedeće dvije godine snimljena su dva nastavka!

O'Bannon bio koscenarist *Tamne zvijezde*, nego je u njoj i glumio. Neupućenima se čak može činiti da je obračun s izvanzemaljcem (Lopta za plažu što pocupkuje na pačjim nogama, a glavno oružje je partviš!) na brodu *Tamna zvijezda* izravna parodija *Aliena*. A kad jebozovno baršunasti ženski glas brodskog kompjutera upozori posadu "It's time to feed the alien", osmijeh na usta dolazi čak i onima koji su svjesni kronologije nastanka ovih filmova.

Naravno, čeprkajući po znanstvenofantastičnoj literaturi, mogli bismo do Sudnjeg dana iskapati sinopsise slične onom iz *Aliena*, što se i vidjelo kad je nakon premijere A. E. van Vogt tvrdio da su scenaristi pokrali motive iz njegove novele *The Black Destroyer* i romana *The Voyage of the Space Beagle*⁸.

Alien: od Pješčane planete do švicarskih planina

Iznenađujuće, ali *Alien*, doduše vrlo naokolo pa na mala vrata, duguje

⁸ Kad smo već kod toga, Bjažić i Furtinger u svom romanu *Osvajač 2 se ne javlja* (1959.) imaju epizodu - zasebno serijaliziranu u *Plavom vjesniku* pod naslovom *Senora se nije vratio* - u kojoj svemirski istraživači, također nemarnim odnosom prema karanteni, unesu na svoj brod tuđinca (u obliku zubate glave kupusa) koji ih onda zaskače iz ventilacijskih cijevi!

svoje postojanje Franku Herbertu i njegovu romanu *Dune*. Naime...

Dan O'Bannon⁹, nominalni scenarist *Aliena*, počeo se baviti tom pričom još 1972. godine. Uslijedila je suradnja s Carpenterom na *Tamnoj zvijezdi*, u kojoj je O'Bannon i glumio, ali i radio vizualne efekte. U istom svojstvu, da radi neke efekte, O'Bannona je u svoju ekipu povukao i Lucas za *Star Wars*. Nakon Lucasa, O'Bannona se za rad na specijalnim efektima dograbio Alejandro Jodorowsky¹⁰. I tu kroz našu priču proruje Herbertov Shai-Hulud.

Naime, Jodorowsky se prihvatio filmske adaptacije Herbertove *Dine*. O'Bannon je 1975. u Parizu proveo pola godine i, premda je projekt, zamišljen izuzetno ambiciozno, ali i prilično slobodno u odnosu na izvornik, u potpunosti

⁹ Dan O'Bannon (1946.) nakon *Aliena* radio je kao scenarist na nizu poznatih, manje ili više uspješnih SF i horror filmova, od *Dead and Buried* Gary Shermana (1981.) i dvije priče u animiranom *Heavy Metal* (1981.), preko *Blue Thunder* Johna Badhamu (1983.), *Lifeforce* Tobe Hoopera (1985.), *Total Recall* Paula Verhoevena (1990.) i *Screamers* Christiana Duguaya (1995.). Kao scenarist i režiser potpisao je uspješnu zombi-sprdačinu, *The Return of the Living Dead* iz 1985., a režirao je i *The Resurrected* iz 1992.

¹⁰ Alejandro Jodorowsky rođen je 1929. u Čileu kao dijete ukrajinskih Židova. Kazališni umjetnik, pisac, filmski režiser (npr. *El Topo* iz 1970. i *La montaña sagrada* iz 1973.), filozof, strip scenarist (u nas najpoznatiji po Inkalu i Metabaronima), čitač tarota, psihoterapeut, povjesničar, ukratko čovjek kojeg je teško smjestiti u ladicu...

kolabirao¹¹, uspio je sresti umjetničku trojku koja će se kasnije okupiti i na *Alienu*. Radilo se o francuskom strip crtaču Jeanu Giraudu¹² (kad crta vesterne), odnosno Moebiusu (kad crta SF), engleskom SF ilustratoru Chrisu Fossu¹³, te, naravno, o švicarskom umjetniku Hansu Ruediju Gigeru, kojim ćemo se kasnije više pozabaviti.

Nakon propasti *Dine*, O'Bannon se vraća u Los Angeles bez prebijene pare u džepu i smješta se na spavanje kod svog prijatelja, producenta i scenarista Rona Shusetta. Uz neke druge ideje, O'Bannon je uz

¹¹ *Dinu* će s polovičnim uspjehom 1984. režirati David Lynch. Godine 2000. biti će emitirana i serija, u režiji Johna Harrisona. Rasprava o Lynchovoj *Dini* prelazi okvire ovog članka, ali reći ću samo da ga smatram OK filmom za one koji su prethodno pročitali roman. Ostali će imati ogromnih problema da pohvataju konce.

¹² Jean Giraud (1938.) jedan je od najcjenjenijih francuskih strip umjetnika. Vjerojatno je najpoznatiji po western serijalu *Blueberry*, ali i po brojnim znanstvenofantastičnim stripovima (*Arzach*, *Le Garage Hermétique*, *l'Incal*), potpisanim pseudonimom Moebius. Giraud je u više navrata surađivao na raznim filmskim projektima (osim *Aliena*, tu su, primjerice, *Tron*, *Masters of the Universe*, *Willow*, *The Abyss*, *The Fifth Element*) i koautor je priče za animirani film *Little Nemo: Adventures in Slumberland* iz 1992.

¹³ Christopher Foss (1946.) jedan je od najpoznatijih britanskih ilustratora znanstvene fantastike, prepoznatljiv po masivnim svemirskim brodovima, često bojanim po uzoru na gradevinske strojeve i ostalu tešku mehanizaciju. Bavio se i ratnom ilustracijom, a svoje je rane radeve sabrao u knjizi *21st Century Foss*. Radio je i erotske ilustracije za priručnik *The Joy of Sex*, a erotsku ilustraciju i hard-SF kombinirao je u knjizi *Diary of a Spaceperson*.

Shusettovе sugestije razradio prvu verziju scenarija, naslovljenog *Star Beast*. Nezadovoljan postignutim, O'Bannon istovremeno biva opsjednut Gigerovim vizijama koje je vidio za vrijeme rada na *Dini*. Jedna Shusettova noćna mora daje potrebni element za zaključenje nove verzije scenarija, sad već nazvane *Alien*.

O'Bannon se nadao da će sam režirati *Aliena* kao nezavisnu produkciju, ali se ubrzo morao zadovoljiti da nudi samo scenarij, začinjen s više konceptualnih ilustracija koje je razradio Ron Cobb¹⁴. Tako je scenarij konačno, u listopadu 1976., dospio u malu, tek osnovanu firmu Brandywine Productions. Kreativna snaga Brandywinea, uz producenta Gordona Carrolla i scenarista Davida Gilera¹⁵, bio je slavni Walter Hill¹⁶.

¹⁴ Ron Cobb (1937.) američki je politički karikaturist i filmski dizajner. Smatran jednim od najboljih karikaturista druge polovice turbulentnih 1960-ih, da bi se od ranih 1970-ih posvetio radu na filmu. Radio je, između ostalog, na *Dark Star*, *Star Wars*, *Alien*, *Conan the Barbarian*, *The Last Starfighter*, *Back to the Future*, *Aliens*, *The Abyss*, *Total Recall*, *True Lies*, *The Sixth Day...* U Australiji je režirao film *Garbo*, a iz njegove je ideje konačno nastao i *E.T.*

¹⁵ David Giler pisao je scenarije za TV serije, ali i za, primjerice, *Fun With Dick and Jane* Teda Kotcheffa (1977.).

¹⁶ Walter Hill (1942.) američki je scenarist, režiser i producent, čiji se autorski opus najlakše može žanrovske okarakterizirati kao urbani western (iako je radio i one prave) sa snažnim likovima od akcije. Kao scenarist, možda je najpoznatiji po *The Getaway* Sama Peckinpaha

Po svemu sudeći, izvorni scenarij bio je, blago rečeno, na nivou lošeg B-filma, s nepotrebnim zapetljavanjima radnje i slabo napisanim, plošnim likovima koji su izgovarali drvene dijaloge. Hill i Giler u više će navrata - u toku "prodaje" projekta 20th Century Foxu, s kojim su imali poslovni dogovor - doradivati scenarij. Poseban je naglasak stavljen na likove, značajno prekrojene - očito po Hillovu senzibilitetu - iz ukočenih startrekovaca u svemirske kamiondžije, da ne kažemo šljakere. Hill i Giler kroz nekoliko su iteracija konačno dodali Asha kao androida s tajnim zadatkom, uveli ženske likove, te crnca i mačku. Ukratko, Hill i Giler su, pošavši od O'Bannonovih slabo napisanih dobrih ideja, u značajnoj mjeri iznjedrili potpuno novi scenarij. Ovo će neminovno biti predmet spora između O'Bannona s jedne strane, i Hilla i Gilera s druge, od kojeg svima uključenima i danas trne u ustima. Možda nepravedna činjenica da su

(1972.), a režirati počinje 1975. (*Hard Times*). Ostali filmovi: *The Driver* (1978.), *The Warriors* (1979.), *The Long Riders* (1980.), *Southern Comfort* (1981), *48 Hrs.* (1982.), *Streets of Fire* (1984.), *Brewster's Millions* (1985.), *Crossroads* (1986.), *Extreme Prejudice* (1987.), *Red Heat* (1988.), *Johnny Handsome* (1989.), *Another 48 Hrs.* (1990), *Trespass* (1992), *Geronimo: An American Legend* (1993.), *Wild Bill* (1995.), *Last Man Standing* (1996.), *Undisputed* (2002). Jedini SF film koji je režirao, *Supernova* iz 2000., napustio je nakon neslaganja s producentima i potpisana je s Thomas Lee.

O'Bannon i Shusett na špici *Aliena* potpisani kao autori priče, a O'Bannon kao scenarist, ishod je cehovske arbitraže od strane Writers Guild of America.

Kako je Hill odlučio da ne režira *Aliena* (primio se, umjesto toga, *Ratnika podzemlja*), partneri u Brandywineu morali su potražiti nekog drugog. Prvi kandidati bili su Steven Spielberg i Brian DePalma, ali konačno je, zbog njihove zauzetosti, projekt stigao do Ridleya Scotta.

Ridley Scott (1937.) u tom će trenutku iza sebe imati uspješnu karijeru televizijskog režisera na BBC-u i, u prvoj polovici 1970-ih, režisera reklama. Njegov prvi cjelovečernjiigrani film bio je *The Duellists* iz 1977., o dvojici francuskih husarskih časnika iz Napoleonskih ratova, čiji nemilosrdni dvoboje neprestano biva ometen i odgađan zbog ratnih zbivanja. Pohvaljen na festivalu u Cannesu, film nije postigao neki zavidni komercijalni uspjeh. Kako je Scott u znanstvenofantastičnom filmu video priliku za proboj, prihvatio je ponudu iz Brandywinea. Scott će poslije *Aliena* režirati još jedan vrhunski SF film - možda i najbolji uz *Odiseju - Blade Runner* iz 1982., te danas, smatram, nepravedno zapostavljeni

fantasy film *Legend* iz 1985. Nakon toga napustiti će fantastiku i posvetiti se - s manjim ili većim uspjehom, ali uvijek zadržavajući svoj jedinstveni vizualni stil demonstriran još u *Alienu* - filmovima raznih žanrova: *Someone to Watch Over Me* (1987.), *Black Rain* (1989.), *Thelma & Louise* (1991.), *1492: Conquest of Paradise* (1992.), *White Squall* (1996.), *G.I. Jane* (1997.), *Gladiator* (2000), *Hannibal* i *Black Hawk Down* (2001), *Matchstick Men* (2003.), *Kingdom of Heaven* i *A Good Year* (2006.), *American Gangster* (2007.), te *Body of Lies* (2008.).

Scott se, očekivano, od samog početka našao pred velikim zadatkom. Naime, kako napraviti uvjerljivo čudovište? Lucas i Spielberg "razmazili" su publiku svojim izvanzemaljcima. Scott je znao i kako su Kubrick (u *Odiseji*) i Douglas Trumbull (u *Silent Running* iz 1971.) odustali od tuđinaca, upravo zbog nemogućnosti njihova uvjerljiva prikaza. Scenarij koji je imao u rukama zahtijevao je nešto još neviđeno, a ipak izvedivo u okvirima tadašnjih tehničkih mogućnosti, koje su se u to vrijeme (ako izuzmemmo *stop-motion* animacijsku tehniku, korisniju za divovska čudovišta) manje-više svodile na masku, čovjeka

u gumenom odijelu i mehanički upravljane lutke. Dok su na tehničkom dizajnu (svemirski brod izvana i iznutra) radili Chris Foss (čije su ideje uglavnom ostale na papiru) i Ron Cobb, te u manjoj mjeri Moebius (najzaslužniji za svemirska odijela), čudovište je ostalo neriješeno, a početak snimanja se bližio...

Upomoć je priskočio sam O'Bannon, koji je, vidjeli smo, poznavao pravog čovjeka za posao. Štoviše, dotični je u mnogočemu, neznajući, i inspirirao izvorni scenarij.

Švicarski umjetnik Hans Ruedi Giger (1940.) do sredine je 1970-ih već bio poznat, ali ne baš i uspješan, po svojim uznemirujućim slikama. Na O'Bannonovo nagovaranje¹⁷, Giger se u kolovozu 1977. ponešto bavio *Alienom*, posebno dizajnom jaja i *facehuggera*. Međutim, Walteru Hillu sve je to bilo "bolesno", pa je tražio da čudovište dizajnira Ron Cobb, što je dotični i pokušao. O'Bannon je, srećom, bio uporan, očito svjestan odakle je zapravo došla inspiracija i željan da ona bude adekvatno prenešena na platno. Istovremeno, Gigeru je baselska izdavačka kuća Sphinx Verlag objavila monografiju naslovljenu *Necronomicon*, sa slikama inspiriranim Lovecraftom i

ozloglašenom knjigom ludog Arapina Abdula Alhazreda. O'Bannon je Scottu, sklonijem nadrealizmu negoli je to bio Hill, gurnuo u ruke primjerak Gigerove knjige. Čim je, listajući stranice, Scott došao do slike naslovljene *Necronom IV*, znao je da je riješio problem. Konačno je Giger postao punopravni član ekipe, zadužen za najkritičniji dio projekta.

U suštini, Giger, koji je konačno dizajnirao planet, olupinu i fosiliziranog pilota tuđinskog broda, kao i samo čudovište kroz sve njegove razvojne faze, nije se morao puno odmicati od svojih zastrašujućih vizija prije i iz *Necronomicona*. Uzmemli nasumce niz Gigerovih slika iz 1970-ih, u skoro svakoj naći ćemo elemente prepoznatljive u filmu. Srećom za Scotta i cijeli projekt, Giger je znao svoje bio- i erotomehaničke ideje prenijeti s papira u prostor. Još 1968. Giger je radio na 45-minutnom filmu *Swiss-made, 2069* F. M. Murera, za kojeg je dizajnirao tuđinca (i njegova kućnog ljubimca), na prvi pogled vrlo sličnog *Alienu*. Kostim iz petnaest dijelova izrađen je oko stasa nigerijskog studenta Bolaji Badejoa, izabranog ne samo zbog visine, već i zbog vitkosti. Carlo Rambaldi¹⁸ bio je

¹⁷ Gigeru je u tom trenutku filma bio pun kufer: i on je nakon kolapsa *Dine* ostao bez honorara.

¹⁸ Carlo Rambaldi (1925.) talijanski je stručnjak za specijalne efekte. Oscare je dobio za *Alien* i *E.T.*, a radio je, među ostalim, i na *Profondo*

zadužen za mehaničko pokretanje čeljusti i zuba. Konačno, Scott kao režiser dobro je znao da je čudovište to strašnije što ga se manje vidi.

Jasno, *Alien* je od Gigera napravio umjetničku zvijezdu, čija se slava prelila preko švicarskih granica. Nagrađen Oscarom 1980., Giger će čudovišta dizajnirati i za filmove poput *Poltergeist II*, *Alien 3* i *Species* (1995., režija Roger Donaldson), a njegova vizija ubitačnog stvorenja postala je jednom od najupečatljivijih filmskih ikona zadnje petine dvadesetog stoljeća.

Alien vs. Odiseja

Rijetko kad se prije i poslije *Aliena* dogodilo da se znanstvenofantastični film toliko osloni na jedan slikarski opus i iskoristi ga na tako učinkoviti način. Taj spoj evropskog umjetničkog senzibiliteta i američkog nosa za filmsku zabavu, iako ni prvi, ni zadnji¹⁹, ostao je po svojoj snazi jedinstven, posebno unutar žanrovske okvira.

Preskočit ćemo, nekim tako omiljene, ali već prežvakane trivije o

Rosso (1975.), *King Kong* (1976.), *Close Encounters of the Third Kind* (1977.) i *Dune* (1984.).

¹⁹ Primjerice, još je 1945. Hitchcock surađivao s Dalijem na filmu *Spellbound*.

samom snimanju *Aliena*. Znamo i koji je uspjeh film imao i kakav je bio njegov kasniji život. *Alien* se izradio u jednu od najuspješnijih znanstvenofantastičnih franšiza, koja na ovaj ili onaj način živi i danas. Izvorni će film James Cameron u *Aliens* (1986.) proširiti u militaristički spektakl. *Alien 3* (1992.) dobro je i ispao - dijelom zahvaljujući režiji Davida Finchera - uzevši u obzir scenariističku redaljku proizašlu iz nepostojanja zamisli o tome što dalje s franšizom. Od konca 1980-ih pa do duboko u 1990-te, izdavačka kuća Dark Horse eksplorirala je Gigerovo čudovište u nizu stripova, spojivši ga usput s *Predatorom* (na filmu, naznaka da su *Predatori* lovili Aliene može se naći u *Predatoru 2* Stephena Hopkinaa iz 1990.²⁰), a tu su bile i novelizacije²¹, te kompjuterske igre, od *Dooma* prebačenog u *Alien-univerzum* pa nadalje. *Alien Resurrection* Jean-Pierre Jeuneta iz 1997. ponudio je mizantropsku zafrkanciju, u značajnoj se mjeri oslonovši na scenariistička rješenja prethodno oprobana u stripovskom dijelu franšize. Konačno, novo je

²⁰ *Predator 2* daleko je bolji film no što mu se to priznaje. Scena o kojoj govorim ona je kad Danny Glover uđe u predatorski brod i tamo razgledava lovačke trofeje: jedan od njih nesumnjivo je izašao iz Gigerova ateljea.

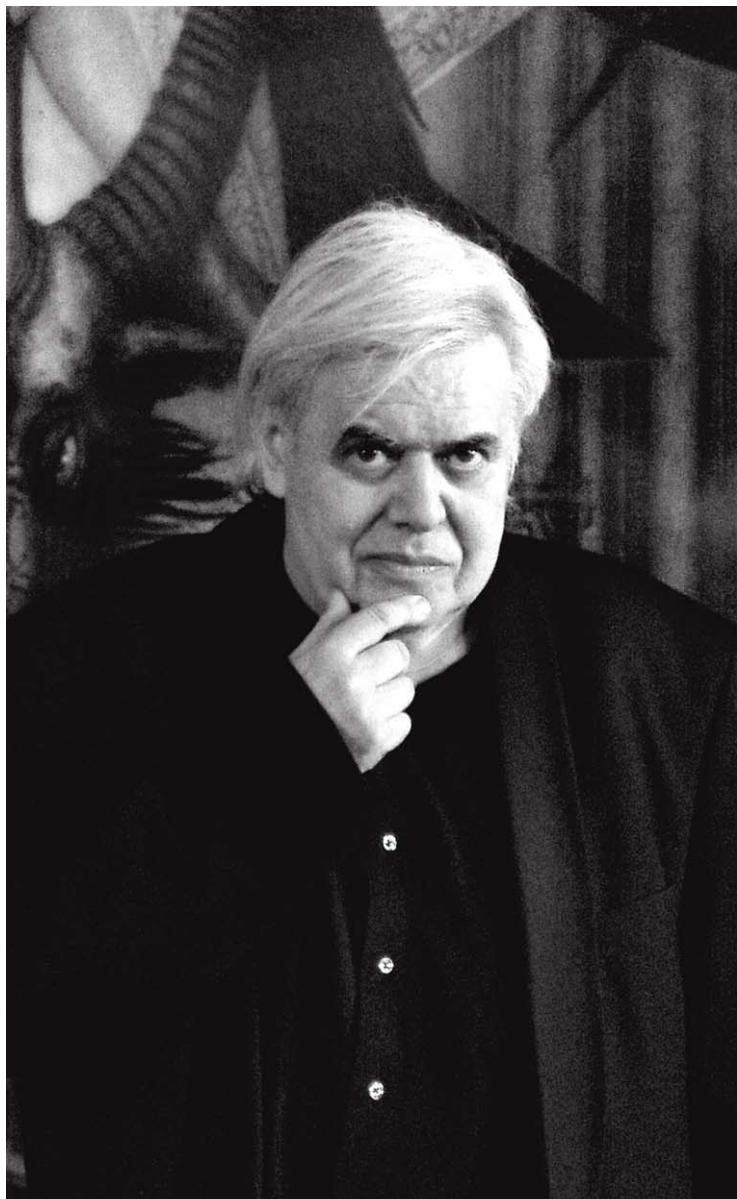
²¹ Kod nas je objavljen *Alien* Alana Deana Fostera u izdanju Zagrebačke naklade.

stoljeće definitivno i na filmskom platnu spojilo dva poznata svemirska stvorenja u *Alien vs. Predator* Paula W. S. Andersona iz 2004. i *Alien vs. Predator: Requiem* braće Strause iz 2007. O raznoraznim plagijatima nećemo ovdje ni trošiti riječi.

Nakon što smo na primjeru *Aliena* demonstrirali trnovitu stazu kojom ideja ponekad putuje od začetka do realizacije i nakon što smo, nadam se, pokazali kako se u *Alienu*, u različitim omjerima i često na neobične i neizravne načine, sjedinila cjelokupna tradicija dotadašnje znanstvene fantastike, filmska, literarna, likovnjačka i stripovska, ono što nas konačno zanima jest: kako gledati *Aliena* nakon trideset godina?

Tvrdim, kao prvo, da je čudovište iz *Aliena*, uz Monolit iz *Odiseje*, vjerojatno najbolji filmski prikaz nečeg uistinu stranog što nas možda čeka u svemirskim dubinama. Prisje-timo se malo, cijeli Lucasov *freak-show* zapravo se ponaša vrlo ljudski, bez obzira na njihov maštoviti izgled: njihove motivacije, postupci, emocije, ljudski su i ljudima lako razumljivi. Spielbergovi izvanzemaljci sladunjavici su i, u osnovi,

također humanoidni, pa se i oni mogu razumjeti unutar ljudskih kategorija. Slično se može, uz promjenu medija u kojem žive, reći i za tuđince iz Cameronova *Bezdana*. Čak i divovska čudovišta, od King Konga do Gojire i dalje - osim što, strogo govoreći, najčešće i nisu izvanzemaljci - imaju prepoznatljive osjećaje, kad ih već ne

Hans Ruedi Giger

tretiramo kao elementarnu nepogodu. I Predatorov lovački nagon i kôd časti shvatljivi su nam, ako već ne prihvatljivi. U suštini, nemamo nekih spoznajnih problema ni sa svim mogućim osvajačima što su se stuštili na Zemlju, posebno u filmovima 1950-ih ili njihovim novijim reinterpretacijama (Carpenterov *The Thing*, *Independence Day* Rolanda Emmericha ili Spielbergova verzija *War of the Worlds*).

Međutim, jedini filmski tuđinci kojih se trenutno mogu sjetiti, a koji su u mnogočemu fundamentalno nerazumljivi, iako likovi itekako osjećaju posljedice njihova djelovanja, upravo su oni, koji su poslali Monolit, te Gigerovo čudovište. Pri tome, oni postupaju s dijametralno suprotnih pozicija.

Graditelji Monolita, iako ih se u *Odiseji* nikad i nigdje ne vidi, očito imaju znanja koja su, u usporedbi s ljudskima, božanskog opsega. Takve su im i moći. Oni utječu na razvoj ljudske vrste, poticanjem iskre razuma koja će dovesti do korištenja oruđa/oružja. Djelovati će i kasnije, da odvrate čovječanstvo od ruba kaosa do kojeg ga je dovela (ekstrapolirana iz perspektive sredine 1960-ih) hladnoratovska politika. Međutim, ipak nisu jasni ciljevi njihove

intervencije. Može se pretpostaviti da ih vodi neka luč dobrote. Clarke i Kubrick možda su u izmišljene izvanzemaljce prelili ljudsku potrebu za nekim benevolentnim (Jahvom, Bogom, Allahom itd.) koji sve to odozgo promatra i svime time upravlja, na zaobilazne načine - čudni su putevi Gospodnji! - ali ipak u smjeru nekog većeg dobra, uzvišenijeg cilja, *kosmosa* u smislu razumnog poretka stvari.

Alien (sad mislim na naslovno Gigerovo čudovište) sušta je antiteza graditeljima Monolita. Alien ubija. S njime nema nikakve mogućnosti kontakta, razmjene ikakve poruke (nastranu franšiza, iako je i tamo iluzija nadzora čudovišta upravo to: iluzija), pregovaranja. On nastupa poput virusa, ubija sve što može i onda se - na nivou vrste, ne pojedinca - primiruje u obliku u kojem može čekati nove žrtve tisućjećima, ako treba. Kad se pojavi alien, moguća je samo surova borba za opstanak, a sredina u kojoj se pojavi tone u *kaos*. Netko racionalan primijetio bi da takvo ponašanje aliena škodi i njemu samome. Alien uspješno i u sagledivom roku uništava svaku bazu za svoje daljnje razmnožavanje i širenje, pa i evolutivni razvoj kao

vrste. Nažalost, alien se ne ravna po ikakvim uzusima razuma.

Opreka *Aliena* i *Odiseje* ne završava, međutim, samo na izvanzemaljcima. Ona ide i dalje.

rasporedom. U trenutku krize, svi djeluju hladnokrvno, promišljeno, s razumom. Čak i kad preostane zadnji preživjeli, on i njegov brod i dalje će pred svemirskim Razumom, da ne

Ljudsko društvo u *Odiseji*, a njega u svemiru zastupa svemirski brod *Discovery*, zamišljeno je kao racionalno, uredno, precizno i čisto. Vidljivo je to iz prikazanog *hardwarea*, klinički čistog i lišenog ikakve individualnosti. Očito je to i u vrlo suzdržanom iskazivanju osjećaja, koje ide čak do emocionalne hladnoće. Sve se dužnosti obavljaju savjesno i u skladu s točno propisanim

kažemo Bogom, dostoјно представљати Čovječanstvo koje ih je poslalo put zvijezda.

Ljudsko društvo, sažeto u posadi *Nostroma*, sasvim je drugi par opanaka. Brod je prljav i zapušten, s naokolo pobacanim osobnim stvarima, poput kakva neurednog stana. U skupini, tako maloj kakva jeste, tenzije se protežu uzduž i poprijeko, od uobičajenih

unutarhijerarhijskih podbadanja, preko gledanja osobnih interesa, do seksualnih nabacivanja. Radi se kad se mora, onoliko koliko se mora. U krizi, nastupa rasulo, nitko ne zna što zapravo činiti i zajednica tone u kaos i propada, zajedno s brodom. Na kraju ostaje tek traumatizirana preživjela žrtva da zamrznuta plovi - čak ne ni neprijateljskim, već indiferentnim - međuzvjezdanim beskrajem, uzdajući se u čistu sreću.

Otkud takve razlike, kako u onome što autori očekuju da će naći u svemiru, tako i u vizijama ljudskih zajednica koje će se u svemir otputiti? *Odiseja 2001 u svemiru* premijerno je prikazana 1968. Međutim, rad na njoj trajao je više godina i ona se, realno, može smatrati djetetom Kennedyjeve ere, čak i nakon JFK-ove smrti²². *Alien* je premijerno prikazan 1979. I on je nastajao više godina, ali Gilerova i Hillova verzija O'Bannonova izvornika potječe iz 1977. Što se to dogodilo u desetak godina? Najbitnije, ali ne i jedino, Kennedyjeva smrt i Vijetnam. Po mom dubokom uvjerenju, atentat na Kennedyja i besmisao Vijetnamskog rata bili su opijelo tradicionalnoj viziji

američkog sna, sanjanog na širem društvenom planu.

U *Odiseji* osjeća se duh vremena u kome se odlučilo otići na Mjesec i onda se tamo i otišlo, prevladavši sve prepreke. Osjeća se vjera u napredak i moralnu snagu istraživanja svemira i otkrivanja nepoznatog u beskrajnim prostranstvima. Ne znači da je Kubrick bio startrekovski naivan: drugdje sam već govorio o mnogim mračnim i pesimističnim tonovima iskazanima u *Odiseji*. Ali, Clarke i Kubrick pokazali su prstom na zvijezde, na mogući put prevazilaženja ljudskih ograničenja.

Iz *Aliena* provijava duh zemlje izjedene djelovanjem krupnog kapitala - spregnutog s vojskom, obavještajnom zajednicom i organiziranim kriminalom - koji će ubiti predsjednika ako treba, ratovati i općenito širiti krvavi kaos gdje mu se prohtije, pendrečiti svakog tko se pobuni, a sve da još više napuni vlastiti novčanik i odbrani zgrnuto bogatstvo. Tu više nema nikakve vjere, ostaje samo korporacijska eksploracija i pojedinci da se batrgaju kako znadu i umiju i brane hvatanjem krivine gdjegod stignu.

²² Ako se dobro sjećam nekog intervjuja koji je dao George C. Scott, u trenutku atentata u Dallasu Kubrick je radio na *Dr. Strangeloveu*.

Kaos i strah!

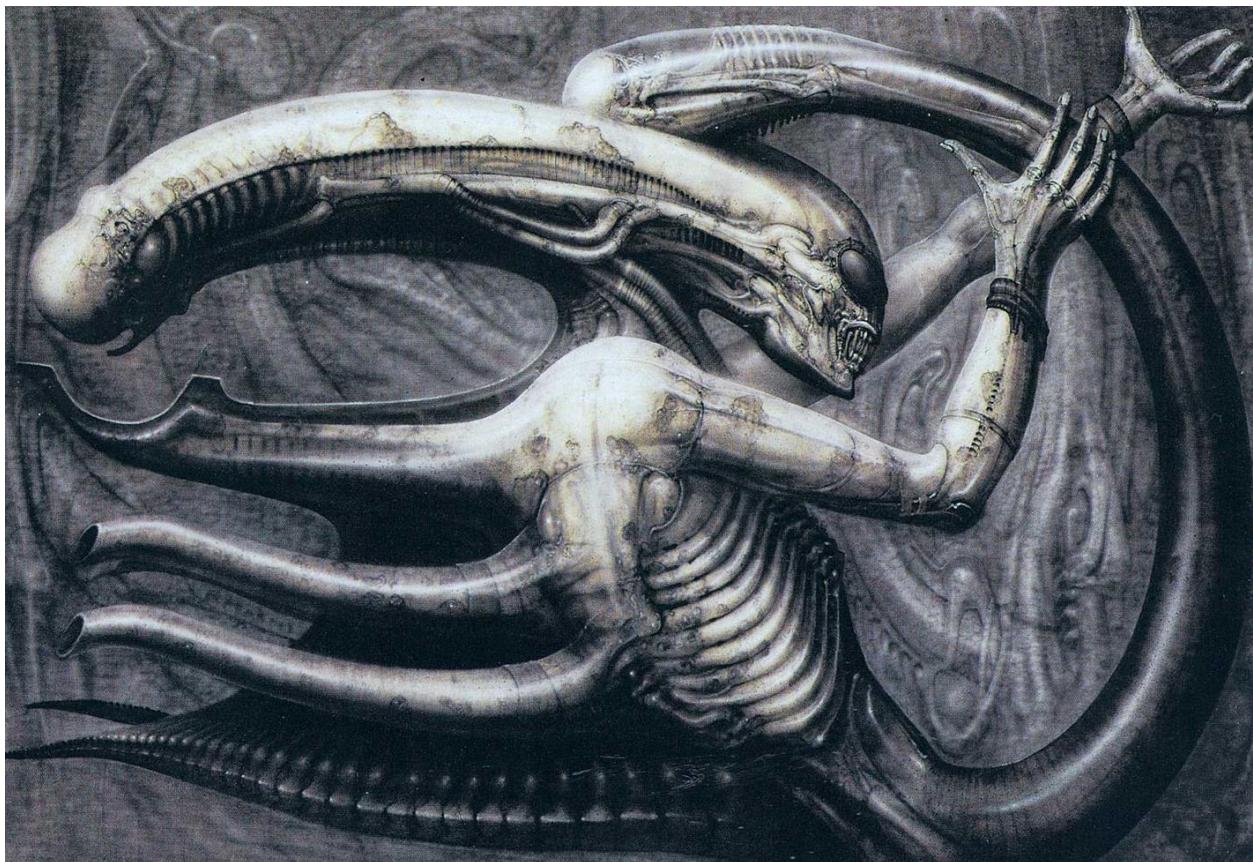
Ne samo da je *Alien* u znanstvenoj fantastici prikazao sve one tjeskobe i društvena previranja, koja su se i inače prelomila kroz cjelokupnu američku kinematografiju sedamdesetih. *Alien* nije samo odraz društva korodiralog djelovanjem kapitalizma. Taj film izravno upozorava na posljedice. On napada sustav, ali ne štedi ni ljudi koji dopuštaju da ih takav sustav koči.

Kritika kapitalističkog sustava u *Alienu* odvija se na dva nivoa.

U redu, čudovište iz *Aliena* je organizam koji se negdje razvio

(nismo sigurni želimo li posjetiti to mjesto!) i tu nemamo što razgovarati. Tko je, međutim, kriv što se taj organizam, razoran i ubojit kakav jest, našao među našim junacima, a u širem smislu, i među ljudima općenito? Tko je odgovoran za sav taj kaos i pokolj?

Krupni kapital. Kompanija. O tome u filmu nema ni najmanje sumnje. Brod je skrenut s putanje po standardnoj proceduri koju je propisala Kompanija. Neposluh se kažnjava neisplatom plaće. Posada *Nostromo* prisiljena je ugovorom, nepripremljena i neopremljena, poći u istraživačku misiju. Štoviše, jednom kad je Kane zaražen, tko krši

Necronomicon IV

karantenu? Ash, koji očito djeluje po nalogu Kompanije. Čak je i brodsko računalo programirano u tom smjeru. Lako moguće da je Kompanija u početku dobro znala o čemu se radi (nastavak franšize tu je eksplizit). Sjetimo se svađe između Dallasa i Ripley u kojoj on kaže da mu je dotadašnji znanstveni časnik u zadnji trenutak zamijenjen Ashom! Koincidencija? Budimo ozbiljni! Kompanija pošto-poto želi čudovište i u tu svrhu žrtvuje sve, cijelu posadu, a možda i cijelo čovječanstvo.

Posada, koja je isključivo najamna radna snaga, da ne kažemo proleteri, nema tu nikakva upliva. Čak i najmanja iluzija razlike u hijerarhiji zapovjednog lanca - preslikana iz iluzije kakvu su, primjerice, akademski obrazovani građani donedavno gajili o svom društvenom položaju u odnosu prema, recimo, tvorničkim radnicima - nestaje pred alienovim zubima. Ako se posada i pokuša pobuniti i organizirati, tu su znanstveni časnik i brodski kompjuter, dakle znanost i tehnologija upregnuti u kapitalističke interese, da ih sabotiraju. Čudovište mora biti dobavljen, i u to će ime svi i sve biti žrtvovano.

Jasno je da alien Kompaniji treba kao predmet istraživanja,

najvjerojatnije za potrebe biološkog ratovanja. Jasno je da tu Kompanija očekuje veliki profit. A pred profitom gazi se svaka ljudskost. Pohlepa ide toliko daleko da se ne razmišlja čak ni o sigurnosti i opstanku ljudske vrste kao takve. Zvuči nam poznato? Da, to je upravo ono što već desetljećima radi krupni kapital, a sad se posljedice gomilaju i zatrپavaju nas, prijeteći kataklizmom nesagledivih razmjera. To je ono o čemu govori *Alien*, a na manje ili više ozbiljan način i cijela franšiza.

Idemo dalje, prividno u malu digresiju vezanu uz ono što bi Kompanija s alienom.

Kao što je na mnogo mjesta rečeno i na još više mjesta demonstrirano, kapitalizam zapravo ne može bez rata. Ali, postoji jedan problem. U ratu se gine. Cinici bi rekli, s obzirom na stravična ranjavanja koja uzrokuje suvremeno oružje, ako imate sreće. Ljudi to znaju, imali su prilike vidjeti, i više im se baš i ne ide. I zato kapitalist, i s njime spregnuti general, već desetljećima traže koga će poslati da gine.

Dok se može u vlastitom dvorištu naći sirotinju da popunjava profesionalnu vojsku (Jer, armije popunjene po načelu naoružanog

naroda opasna su stvar!), u redu. Ako ima saveznika u koaliciji voljnih - od kojih se neki, opsjednuti tlapnjama o predziđu ovoga ili onoga, sami guraju preko reda - još bolje. Isto i u slučaju običnih plaćenika. Ali što kad postane problem skupiti dovoljno vojnika, kao što je Amerikancima u Iraku i Afganistanu?

U nekakvom znanstveno-fantastičnom okruženju, rješenje su kiborzi ili genetski stvoreni ratnici. A čudovište poput aliena točno je ono što treba! Naravno, ostaje malo pitanje nadzora... Ovo nije isprazno razmišljanje jednog kolumniste, jer genetska tehnologija ide takvim koracima da ćeemo za pedesetak godina imati mogućnosti stvarati svoje male aliene u neograničenim količinama. Nemojte se zavaravati, bude li genetska tehnologija u rukama krupnog kapitala, bez ikakve kontrole javnosti sposobne da shvati što se radi i događa, bit će linija razvoja koje će ići upravo tim smjerom!

Međutim, tu - kao i u mnogim drugim stvarima - krupni kapital i vojni establišment kopaju sebi jamu. Jer, već se mnogo puta pokazalo da iluzija vojne nadmoći naprosto vuče u rat. A onda se, kako se odvija situacija na terenu, shvati da nadmoć nije ni izdaleka takva kako se mislilo. Kako

povijesne, tako i aktualne primjere mogao bih navoditi dulje vrijeme. Svjedočimo već nekoliko desetljeća stanju duha u kojem mnogi vjeruju da će dobivati ratove pritiskajući dugmad, kao u kakvoj video-igraci. A to je opasna situacija, koja na globalnom planu neminovno ima samo jedan ishod: opći nuklearni obračun.

Alien ne treba kapitalu samo kao ratnik. Alien je tu i da širi strah. Taj strah paralizira. Onesposobljava. Onemoguće otpor. Strah i panika bacili su Dallasa alienu u naručje. Lambertova, koja se raspala od samog početka, od brutalnog čina rođenja (*shock and awe* doktrina malo prije Busha mlađeg), ostaje ukočena pred čudovištem i realno upropaštava Parkerovu šansu da ga sprži plamenobacačem.

Pogubno djelovanje straha u ljudskom društvu imamo prilike gledati svaki dan. To može biti strah izazvan krvavim činom (11. rujna), ili tihi ali svakodnevni strah za egzistenciju (burzovni krah 2008.), učinjenu ništavnom pod maljem kapitalističke eksploatacije. Koje god podrijetlo tog straha, on je krupnom kapitalu i njegovim utjerivačima dobrodošao. Toliko dobrodošao da će

učiniti sve da ga izazovu, šire i podržavaju.

Kraj digresije!

Ne samo da je kapitalizam doveo čudovište među ljude. Samo Gigerovo čudovište u *Alienu* istovremeno je metafora monstruoznosti tog istog kapitalizma!

Kapitalizam je sustav koji iskorištava, brutalno i bez milosti, do kraja. Takav je bio oduvijek i takav će biti dok ga bude. Tzv. kapitalizam s ljudskim licem, oživotvoren u evropskoj državi blagostanja, nešto je što posredno trebamo zahvaliti dvojici ljudi, Hitleru i Staljinu. Hitler je krvavo demonstrirao kapitalistima sredine 20. stoljeća kako se u zaštiti svojih interesa ne mogu osloniti na ekspanzionistički militaristički nacionalizam. Staljin je, kao reakciju na Hitlera, svoje divizije doveo u srce građanske Evrope. Sve to natjeralo je kapital na ustupke, ne bi li tako otupili oštricu nezadovoljstva eksploratiranih masa. Od 1991., kad je kolabirao sovjetski realsocijalizam i jugoslavenski samoupravni, a kineski se stao transformirati u neku čudnu mješavinu maoizma i tržišnih zakonitosti, kapitalizam se, ostavši bez realnog protivnika, ponovno raspojasao i već dvadesetak godina nemilosrdno demontira institucije

države blagostanja, inauguirajući sveopću socijalnu nesigurnost i strah.

Kapitalizam zna kako baratati strahom. Naučio je tu lekciju u svojem najekstremnijem eksperimentu do sada, u nacističkom sustavu radnih logora i logora smrti. Treba shvatiti da nacistički logori nisu nikakva devijacija, nikakav zastranjeli produkt bolesna uma Hitlera i njegove SS-ovačke družine, već rezultat fundamentalno zločinačkog sistema. Nacistički su logori kapitalistički *wet dream* u kojem se pokorena radna snaga pretvara u roblje, iskorištava do maksimuma uz minimum izdržavanja i onda, kad je iscrpljena, istrebljuje i konačno reciklira. SS je točno, u *reichspfennig*, izračunao koliko prosječno košta jedan logoraš i koliko se od njega dade zaraditi uz pretpostavku da ga se radno eksplotira cca devet mjeseci, uključivo i troškove spaljivanja²³! U nacističkim logorima ukinuta je čak i radnička klasa. Ljudsko biće svedeno je isključivo na radnu stoku i sekundarnu sirovinu.

I sada, sijući strah, baš kao alien, i vjerujući kako je - jer, bože moj, kraj je povijesti! - ostao bez

²³ "Proračun rentabiliteta" zainteresirani mogu pronaći u C. L. Sulzberger: *Drugi svjetski rat*, str. 568 (2. dio). Ovdje se referiram na lako dostupni pretisak kojeg je u dva dijela objavio Marjan tisak, Split, 2005.

ikakve konkurirajuće društvene alternative, svemoćan baš kao alien, kapitalizam malo po malo ljušti obrazinu tzv. ljudskog lica i navlači svoju pravu kožu. Gigerovsku kožu čudovišta koje u svojoj eksploraciji uništava svaku moguću budućnost, ne samo onima koje tako brutalno iskorištava, već i samome sebi. Baš kao alien.

Krupni kapital, ta šačica pohlepnih i bogatih, alien je u svemirskome brodu ljudskog roda. Oni zastrašuju i onda nas tako zastrašene uništavaju. O tome više u mom umu nema nikakve dvojbe. Strah je njihovo glavno i, realno, jedino oružje. Oni, kao i alien, uništavaju podlogu za svoj razvoj, ali, kao ni alien, nisu u stanju to shvatiti. Siromašni, nezaposleni, gladni, bolesni, izmučeni ratom, ne mogu kupovati. Ali, suvremenim krupnim kapitalom, ogrezao u svojoj dekadenciji, to ne razumije. On ne razumije ni da su resursi konačni, ne razumije ni da je Zemlja na granici nakon koje više neće moći izdržavati ljudsku civilizaciju na nivou koji sada imamo. Kapitalist se uzda u vojnu nadmoć, u avione i projektile i pametne bombe i plaćenike. Nada se da će nemilosrdnom silom slomiti svaki otpor dovoljno daleko od svoga praga.

Kad shvati da to ne ide, bit će kasno. Ne samo za kapitaliste, nego i za sve ostale, jer će do tada planet i ljudska civilizacija na njemu biti bačeni u takav kaos da će opstanak svima postati nemoguć.

Ima li izlaza? Može li se izbjegići ovakav crni scenario?

Da, može!

Jedini je izlaz nadvladati strah i ispučati aliena u svemir. Neka tko shvati kako mu drago - to neće biti nimalo ugodan posao - ali druge nema. Stanje se već kreće prema situaciji "ili mi, ili oni", prema kapitalistima tako omiljenoj darvinističkoj borbi za opstanak. Uskoro tu više neće biti izbora. Kao što ni Ripley nije imala drugog izbora, već zauzdati strah i tako naoružana suočiti se s užasom.

Ripley je ne samo simbol potrebe da se sruši kapitalistički sistem, već i iskaz ozbiljne sumnje da će se to moći ostvariti u okvirima patrijarhalnog pogleda na svijet. Držim da u svijesti o tome, prisutnoj diljem globusa, iako ne uvijek jasno artikuliranoj, leže uzroci tridesetogodišnje popularnosti *Aliena*. A u tome što nam je *Alien* to tako beskompromisno prikazao, leži njegova umjetnička snaga.

PHILLIP JOSÉ FARMER 1918. - 2009.

Dana 24. veljače ove godine umro je američki pisac Phillip José Farmer. Rođen je 26. siječnja 1918. u mjestu Terre Haute u saveznoj državi Indiana, no veći dio života proveo je u gradu Peoria u Illinoisu, gdje se i školovao. Vjenčao se 1941.; njegovo potomstvo broji sina i kćer, šest unuka i četiri praunuka. Tijekom rata nije unovačen - doduše, prijavio se na letačku obuku, ali je nije završio. Engleski jezik je diplomirao 1950. kao već objavljivani pisac, tijekom šezdesetih i sedamdesetih se obitelj selila, ali se na kraju vratila u Peoriju.

Općenito se drži kako je Farmer uveo spolnost u američki SF, novelom *The Lovers* (kasnije proširenom u roman), a za koju je dobio nagradu Hugo 1953. kao "novi talent koji najviše obećava". Farmerov opus je golem, i broji više desetaka romana i zbirki priča. Osim čiste znanstvene fantastike, uključuje i dva ciklusa *fantasyja*, *Riverworld* i *World of Tiers*. Dotaknuo se niza tema, a osobito su ga intrigirali paralelni svjetovi i spolnost. Nije zazirao ni od eksperimentiranja, često koristeći *crossover* između univerzuma. Farmerov stil je pitak, a razrada minuciozna, pa njegova djela opravdano uživaju iznimnu popularnost.

Huga je dobio još dva puta, 1968. za novelu *Riders of the Purple Wage* i 1972. za roman *To Your Scattered Bodies Go*. Dodijeljene su mu i nagrade za životno djelo, 2000. godine Damon Knight Memorial Grand Master Award te World Fantasy Award, potonja 2001.

Osnovni Farmerovi radovi dostupni su i hrvatskim čitateljima; u beogradskoj biblioteci Kentaur objavljeni su romani *Ljubavnici* i *Dveri vremena*, dok je u novosadskom "Alef" objavljen *Idite svojim rasutim telima*, kao i *Stanica noćnih mora* u zagrebačkom "Monolithu". Priča *O maglici, tami i pesku* izašla je u Kentaurovoj antologiji *Najbolje svetske SF priče 1984.* dok su u "Sirisu" objavljene daljnje dvije priče.

Preporučamo web stranicu:

<http://www.pjfarmer.com/>

J.G. BALLARD 1930. - 2009.

Britanski autor John Graham Ballard preminuo je u Londonu 19. travnja ove godine, nakon duge i teške bolesti. Uobičajeno jednostavno poznat kao J. G. Ballard, rođen je 15. studenog 1930. u Šangajskom Međunarodnom Naselju, gdje je proveo djetinjstvo. Svoja iskustva iz razdoblja II. svjetskog rata opisao je u romanu *Carstvo sunca* koji je ekranizirao Steven Spielberg.

Nakon rata upisao je medicinu, ali se ubrzo prebacio na studij književnosti, kao već objavljeni avangardni autor. Napustivši studije 1953., prijavio se u Kraljevske zračne snage i bio je dodijeljen na obuku u Kanadu. Tijekom službe otkrio znanstvenu fantastiku, kroz američke časopise, a ondje je napisao i svoju prvu SF priču.

Po povratku u Englesku, vjenčao se 1955. te počeo objavljivati SF u glasovitom časopisu "New Worlds". U narednim godina povezuje se s pokretom *Pop Art*, a 1962. počinje karijeru profesionalnog pisca, ubrzo objavivši roman *The Drowned World*. Supruga mu je umrla dvije godine poslije te je sam podigao troje djece. Ballard se etablirao kao pripadnik "Novog vala" znanstvene fantastike, a knjige *The Atrocity Exhibition* (1970.) i *The Crash* (1973.) bile su predmetom kontroverzi.

Općenito, Ballard je poznat prema svojim distopijskim prikazima budućnosti i potankom opisivanju posljedica kataklizmi. Kad je tehnologija prividno u prvom planu, onda je ponajprije pokretačem emocionalnih konflikata. U Ballardovo prozi čovjek je uvijek na prvom mjestu.

J.G. Ballard je razmjerno dobro poznat hrvatskim čitateljima: romani *Sudar*, *Kokainske noći* i drugi prevedeni su na hrvatski, *Potopljeni svet* dostupan je u srpskom izdanju, dok je devet priča objavljeno u "Sirusu".

Preporučamo web stranicu:

<http://jgballard.com/>

UBIQ 4

**Novi broj književnog časopisa za
znanstvenu fantastiku na SFeraKonu**